

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi (KMÜ EFAD)

Karamanoğlu Mehmetbey University Journal of Literature Faculty

E-ISSN: 2667 – 4424

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/efad>

Tür: Araştırma Makalesi
Kabul Tarihi: 26 Ekim 2023

Gönderim Tarihi: 13 Eylül 2023
Yayımlanma Tarihi: 29 Ekim 2023

Atf Künyesi: Ceylan, E. (2023). Çin’de bir Osmanlı, Nusret Ali Han Dehlevi ve ‘Çin Maçın’ Adlı Eseri (1901). *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 6 (Cumhuriyet’in 100. Yılı Özel Sayısı), 106-131.

DOI: <https://doi.org/10.47948/efad.1359848>

ÇİN’DE BİR OSMANLI, NUSRET ALİ HAN DEHLEVİ VE ‘ÇİN MAÇIN’ ADLI ESERİ (1901)

Ertuğrul CEYLAN*

Öz

Bu makale, Osmanlı ve Çin imparatorlukları arasındaki siyasi ilişkilerin oldukça sınırlı olduğu bir döneme yoğunlaşmaktadır. Çin Maçın adlı eser, çalışmanın temel kaynağı olarak kullanılmıştır. Bu eserin muhtevası, aslen Britanya Hindistanı kökenli olan ve Hindistan’da Britanya yönetimi ile yaşanan anlaşmazlıklardan kaçarak Devlet-i Âliyye’ye iltica eden Seyyid Nusret Ali Han Dehlevi’nin (1852-?) tahmini 1877 yılı öncesinde gerçekleştirdiği Çin Seyahati sonucunda kaleme alınmıştır. Nusret Ali Han, bu seyahati neticesinde; kendi notları, başkaca seyahatnameler ve güncel raporlar ile harmanlayarak 1901 yılında “Çin Maçın” adlı eseri vücuda getirmiştir. Çin Maçın adlı eser, Çin’in; siyasi, kültürel ve coğrafi özelliklerini anlatmanın yanı sıra önceki seyahatnamelerin efsanevi anlatılarını ve mevcut olayları bir araya getirerek aktarmaktadır. Çalışma, Çin ile ilgili verilerin söz konusu dönemde seyyahlar tarafından aktarıldığı ve henüz diplomatik ilişkilerin iki imparatorluğun “hâl’ en ve maslahaten” uygun olmaması gibi nedenlerden ötürü kurulmadığı bir zaman dilimi üzerinde durmaktadır. Bu yönüyle eser, Asya’nın iki ucundaki tarihsel etkileşimin tanıkları olarak gezginlerin önemini vurgulamakta ve yazarın Britanya Hindistanı kökenli bir Osmanlı memuru olmasının, eserin değerini artırdığına dikkat çekmektedir. Nitekim eserin üslup ve biçimi, dahası içerisindeki birtakım ifadelerin kullanış tarzı, yazarın farklı bir kültür ve iklimden geldiğini vurgular niteliktedir. Bu çalışma, siyasi ilişkilerin henüz kurulmadığı bir dönemde, Osmanlı-Müslüman bakış açısıyla Çin tarihine dair yapılan gözlemleriyle, Osmanlı İmparatorluğu ile Çin arasındaki etkileşimleri anlama konusunda önemli bir rol üstlenmektedir ve kaynak olarak büyük bir katkı sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Nusret Ali Han, Çin, Osmanlı, Seyyah, Seyahatname.

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Karaman/Türkiye. E-Posta: ertugrulceylan007@gmail.com, Orcid: <https://orcid.org/0009-0005-2097-3971>.

** Bu çalışma, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Tarih ABD/Genel Türk Tarihi Bilim Dalında Yüksek Lisans Öğrencisi olan Ertuğrul CEYLAN tarafından Dr. Öğr. Ü. Melikşah ARSLAN’ın danışmanlığında hazırlanan “Çin’de Bir Osmanlı, Seyyid Nusret Ali Han Dehlevi ve Çin Maçın Adlı Eseri (1901)” isimli Yüksek Lisans Semineri’nin genişletilmiş versiyonudur.

In China, an Ottoman, Nusret Ali Khan Dehlevi, and His Work Entitled ‘Chin Machin’ (1901)

Abstract

This article focuses on a period when political relations between the Ottoman and Chinese empires were quite limited. The primary source for this study is the work titled “Chin Machin.” The context of this work was written as a result of a journey to China undertaken presumably before 1877 by Seyyid Nusret Ali Khan Dehlevi (1852-?), who originally hailed from British India and sought refuge in the Ottoman Empire, escaping disputes with British rule in India. Following this journey, Nusret Ali Khan compiled his own notes, along with other travelogues and contemporary reports, to create the work titled “Chin Machin” in 1901. The work “Chin Machin” not only describes the political, cultural, and geographical characteristics of China but also combines legendary narratives from previous travelogues and conveys current events. This study focuses on a period during which data related to China was conveyed by travelers, and diplomatic relations had not yet been established between the two empires due to reasons such as not being “currently and expediently” appropriate. In this regard, the work emphasizes the significance of travelers as witnesses to historical interactions at the two ends of Asia and highlights the value of the author being an Ottoman official of British-Indian origin. Indeed, the style and format of the work, as well as the manner in which certain expressions are used within it, underscore the fact that the author comes from a different culture and place. This study, with its observations on Chinese history from an Ottoman-Muslim perspective during a period when political relations had not yet been established, assumes an important role in understanding interactions between the Ottoman Empire and China and serves as a significant contribution and source.

Keywords: Nusret Ali Khan, China, Ottoman Empire, Traveler, Travelogue.

Giriş

Asya kıtasının iki ucunda yer alan Osmanlı ve Çin imparatorluklarının siyasi, ticari ve kültürel ilişkileri, coğrafi uzaklık ve bunun getirdiği imkânsızlıklar silsilesinden dolayı sınırlı bir düzeyde kalmıştır. Buna karşın Osmanlı ve Çin’in ticaret yolları üzerinde bulunan konumları, bu iki medeniyet arasındaki etkileşimin, ‘dolaylı olarak’ da olsa sürdürülmesini sağlamıştır.¹ Osmanlı kaynaklarında Çin’in Çin Maçin², Hitay³ olarak anılması ve Song ve Ming kayıtlarında ise Osmanlı’nın Lu-Mi⁴ ve Qing kayıtlarında Kongar (Hünkâr)⁵ olarak anılması, sınırlı da olsa erken dönem Osmanlı-Çin temasının kanıtı olarak kabul edilmelidir.⁶ Osmanlı Çin ilişkilerinin bu erken tarihli kanıtlarına rağmen 20. yüzyıla gelindiğinde dahi Osmanlı Devleti’nin “orada hiçbir güne menfaat-i siyasiyesi olmadığı gibi, Çin hükümetiyle münasebat-ı ticariyesi de gayet mahdût” olduğundan dolayı Çin’de bir elçilik veya konsolosluk açılmadığı,⁷ bir başka ifadeyle diplomatik ilişkilerin henüz tam olarak tesis edilmediği de bilinmektedir (BOA, Y.A.HUS. 413: 137).

Dolayısıyla iki imparatorluk arasında siyasi ilişkilerin son derece sınırlı olması, bu iki medeniyet arasındaki tarihsel etkileşimin tanıkları olarak Asya’nın her iki ucuna seyahat edenler ve bunların geride bıraktıkları seyahat notlarının önemini daha da artırmaktadır. Zira coğrafi uzaklığını vurgulayacak şekilde Osmanlılarca “Aksâ-yı Şark” yani Uzak Doğu diye anılsa dahi Çin ülkesine, her dönemde seyahatlerin

¹ Özellikle 13. yüzyıldan kalma ve Topkapı Sarayı Müzesi’nde sergilenen Jingdezhen ve Fuijien porselenleri, Osmanlı-Çin arasında ticaret ve kültürel etkileşimin bir göstergesidir. Bk. Gedük, 2014: 76-83.

² Arapçada “Çin” sözcüğü kuzey Çin’i ifade ederken, “Maçin” ise güneyi ifade etmektedir. Genellikle “Çin” veya “Maçin” ifadeleri tüm Çin toprakları için kullanılır. Bk., Aydın, 2021: 127-154.

³ Mahmut Kaşgari, *Divan-ü Lügati’t Türk* adlı eserinde Çin’i üç kısımdan ibaret olarak tarif etmektedir. İlk kısım Tabgaç olarak tesmiye olunan yukarı Çin’dir ki buraya Maçin de denir. Diğeri orta kesim Çin’dir ki buraya Hitay denir ve Kaşgar havalisine denk gelen diğer kısım da Barkan olarak adlandırılır. Bk. Kaşgarlı, 2005: 542.

⁴ Bu isim Rumî’dir, ancak, Çin Dili’nin yapısından kaynaklı olarak Lumi şeklinde telaffuz olunmaktadır. Bk., Fidan, 2011: 63; Adıbelli, 2009: 51.

⁵ Qing Hanedanlığı döneminde Batı’da güçlü bir imparatorluk olarak bahsedilen Khunggar, muhtemelen Hünkâr’dır. Nitekim Adil Hikmet Bey seyahatnamesinde, Kalmak adlı Mongol boyunun, “Türkiye Hakanına” verdikleri ad olarak Kongar Han’dan bahsetmektedir ki bu adın konar-göçer boylar aracılığıyla Qing’e sirayet etmesi muhtemeldir. Bk. Adil Hikmet, 1998: 345; Onuma, 2014: 43.

⁶ Osmanlı tarafından Çin’e 19 elçinin gönderildiğine dair Ming hanedanlığı kayıtlarına dayandırılan malumata dair bk. Fidan, 2011: 89-91; Adıbelli, 2009: 54-55.

⁷ 1929’da Maslahatgüzar payesiyle Hulusi Fuat Tugay’ın Nanking’e atanması bu bağlamda ilktir. Bk. Demircan, 2022: 26-39.

gerçekleştirildiği görülmektedir. Bu bağlamda Çin ülkesine seyahat ederek müşahedatını kaleme alan ilk Osmanlılar arasında *Hitayname* adlı eseri ile Ali Ekber Hitayi zikredilmelidir. Hakkında pek fazla bilgiye sahip olunmayan Ali Ekber, 16. yüzyılın başlarında Gıyaseddin Nakkaş'ın gezi notları ile harmanlayarak kaleme aldığı *Hitayname* adlı eserini, evvela Yavuz Sultan Selim'e, ardından da Kanuni Sultan Süleyman'a sunmuştur (Seyfi Çelebi,2014: 13; El-Nakkaş, 1913). Mütercimi belli olmayan eser, III. Murad devrinde *Hıta ve Maçın Müluklerinin Kanunnamesi* adıyla Farsçadan Osmanlı Türkçesine tercüme edilmiştir. Eser incelendiğinde, Hitay'ın (Ming Dönemi Çin, 1386-1644) yolları, dinî hayatı, idaresi, şehirleri, ordu teşkilatı, gelenek ve göreneklere ve Çin'de İslam'ın teşekkülü gibi konulara değinildiği görülmektedir (Hitayi, 2022: 7).

Ming Hanedanlığı dönemine denk gelecek şekilde 1590-1591 yılları arasında yazılarak padişaha sunulan bir diğer eser ise günümüze yalnızca iki nüshası ulaşan Defterdâr Seyfi Çelebi'nin *Türkistan ve Uzakdoğu Seyahatnamesi* adlı eseridir. Eserin, Doğu Anadolu ağzına yakın bir Türkçe ile yani sıradan bir Osmanlı müellifinden beklenmeyen bir dil ve üslup ile yazıldığı görülmektedir (Seyfi Çelebi,2014: 15-16). Eserin muhtevası ise, Hitay, Tibet, Kaşgar ve Kazak bölgeleri, Hindistan, Kalmaklar ve Ali Ekber'in de üzerinde durduğu gibi Çin'de İslam ve tarihî-coğrafi konulardan oluşmaktadır. Bunların yanı sıra Topkapı Sarayı Yazma Eserler Müzesinde müellifi bilinmeyen *Tarih-i Çin Maçın* adlı 16 Aralık 1723'te kaleme alınan bir başka eser daha bulunmaktadır. On dokuz bölümden oluşan bu eser, Nusret Ali Han'ın eserinde bahsettiği konulara benzer şekilde, Çin'in madenleri, şehirleri, coğrafyası, inançları gibi konuları tarihî ve coğrafi açıdan ele almaktadır (TSMK, 1566; Zeylan, 2019: 12). Avrupalıların yeni ticaret yolları bulmak ve yeni toprakları kolonileştirmek için okyanusları aştığı Keşifler Çağı olarak adlandırılan bu dönemde Osmanlılarca gerçekleştirilen bu seyahatler, Osmanlı Devleti'nin de evrensel egemenlik iddialarına sahip bir imparatorluk olduğunu göstermektedir. Öyle ki Ali Ekber'in çerçevesinde Çin, imparatorlarının Allah'a iman ettiği ve halkının İslam'a dönmeye can attığı fiilî bir İslam ülkesiydi. Zira farklı dinlere, geleneklere ve kültürlerle sahip iki ülke arasındaki kültürel uçurumu daraltan bu tür edebî araçlar, ülkelerinin evrensel egemenlik iddialarını savunmak ve emperyal genişleme planlarını haklı çıkarmanın bir yoluyla.⁸

19. yüzyıla gelindiğinde ise her iki ülke, Batılı devletlerin emperyal anlamda genişleme sahası hâline gelmişti. Dolayısıyla bu dönemdeki seyahatlerin önemli ölçüde gelişen ulaşım imkânlarının da etkisiyle çoğu zaman elçilik veya keşif gibi farklı amaçlarla gerçekleştirildiği düşünülebilir.⁹ Bu seyahatler sırasında kaleme alınan seyahatnameler ise seyahatname yazarının kişiliği, tarzı ve amacına bağlı olarak değişmekle birlikte genellikle ziyaret edilen bölgenin coğrafyası, iklimi, yer altı ve üstü zenginlikleri, idari yapısı, kültürü gibi konulara odaklanmaktadır. Batılı gezginlerin dünya genelinde sayısız seyahatlerinin gerçekleştiği ve seyahat etmenin kültürel bir faaliyet alanına dönüştüğü bu dönemde Osmanlılar da bu gelişmenin dışında kalmamıştır. Nitekim 1901 tarihli Seyyid Nusret Ali Han Dehlevi'nin *Çin Maçın*; 1906-1907 yıllarını kapsayan Karçınzade Süleyman Şükrü'nün *Seyahatü'l- Kübra*, 1913-1920 yıllarını kapsayan, Habibzade Ahmed Kemal'in *Çin-Türkistan Hatıraları*, 1914-1921 yıllarını kapsayan Adil Hikmet Bey'in *Asyada Beş Türk* ve 1908-1910 yıllarını kapsayan Abdurreşid İbrahim'in *Alem-i İslam ve Japonya'da İslamiyet'in Yayılması* adlı eserleri bunlara örnektir. Elbette bu dönemde Batılı devletlerin teşvikiyle Çin Müslümanları üzerinde Hilafet makamının etkisini kullanmak amacıyla gerçekleştirilen seyahatler de söz konusudur. Bu bağlamda, özellikle 1901 yılı Boksör Olayları münasebetiyle, Alman İmparatoru II. Wilhelm'in isteği üzerine Mirliya Hasan Enver Bey'in Çin'e gönderilmesi bu bağlamda önemli bir örnektir (Çelik, 2015: 264; Adıbelli, 2009: 100-101). Son dönem Osmanlı aydınlarının gerçekleştirdiği seyahatler, Çin'deki Müslümanların yaşayışlarını ve sosyal durumlarını değerlendirme konusunda ortak bir tutumu da ayrıca temsil etmektedir. Bu değerlendirmelerde, Çin'in siyasi, ideolojik ve sosyo-ekonomik yapısının yanı sıra Müslüman toplulukların eğitimsizlik ve cehalet gibi meselelerine yapılan vurgu özel yere sahiptir.

Bütün bu seyahatnameler, Asya kıtasının uzak iki ucunda yer alan Osmanlı ve Çin imparatorluklarının sınırlı etkileşiminin önemli bir tarihsel kaynağı olarak kabul edilmelidir. Bu bağlamda bu çalışma, Osmanlı ve Çin imparatorlukları arasında diplomatik ilişkilerin henüz kurulmadığı ve Çin'e

⁸ Keşif Çağı'nda yazılan Ma Li'nin Xiyu'su ve Ali Ekber'in *Hitayname*'si, Çin ve Osmanlı'nın birbirlerinin coğrafyası ve toplumu hakkındaki anlayışlarının genişliğini ve her iki ülkenin emperyal genişleme iddialarını anlamak için oldukça önemlidir. Bk., Chen, 2021: 422-456.

⁹ 19. yüzyılda seyahatlerin emperyal rekabetteki rolüne dair örnek bir çalışma için bk. Sabol, 2002: 587-595.

dair malumatın hâlâ üçüncü taraflar ve bunların eserleri yardımıyla alınabildiği bir dönemde Çin'e seyahat ettiği düşünülen Seyyid Nusret Ali Han Dehlevi'nin *Çin Maçın* adlı eserini ele alacaktır (Kadri, 1894; Furka, 1911). Bu doğrultuda öncelikle Nusret Ali Han Dehlevi'nin hayatı üzerinde durulacak ve akabinde ise şehirleri, doğası, iklimi, jeopolitik ve jeolojik yapısını yerinde incelediği Çin'e dair müşahedatını kendi ifadesiyle "akraba ve vatandaşlarına" haber vermek amacıyla kaleme aldığı *Çin Maçın* adlı eseri incelenecektir (Dehlevi, 1901: Mukaddime).

1. Seyyid Nusret Ali Han Dehlevi'ye Dair

Seyyid Nusret Ali Han, Büyük Britanya'nın sömürgesi olan Hindistan'ın Delhi¹⁰ şehrinde, 1852'de Seyyid Mehmed Emin Ed-Din Efendinin oğlu olarak dünyaya gelmiştir. Delhi'de eğitimine başlayan Nusret Ali Han, burada aldığı coğrafya, kimya ve hesap gibi teknik derslerin yanı sıra anadili olan Urduca'nın yanı sıra Farsça ve İngilizceyi de öğrenmiştir. Ayrıca, farklı dillerde yazılmış tarih, coğrafya ve edebiyat gibi konularla ilgili eserleri ihtiva eden bir kütüphaneye sahip olduğu "Tercüme-i Hâl" belgesinden anlaşılmaktadır.¹¹ Nusret Ali Han'ın Osmanlı ülkesine yerleşmesinin, 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sırasında Hintli Müslümanlar arasında Osmanlı Devleti için toplanan yardımlara öncülük etmesiyle ilişkili olduğu anlaşılmaktadır. Zira hilafet makamına manevi bağlılığı¹² ile İngiliz hükümetinin tepkisini üzerine çeken Nusret Ali Han'ın hâlihazırda çıkardığı gazetesinin yayın faaliyetleri durdurulmuştur. Akabinde ise Nusret Ali Han, İngiliz İstihbarat Servisi'ne göre Hindistan'dan ayrılmadan önce halifeye itaat ve mali yardım taahhüdünde bulunulduğuna dair yetmiş kadar prens tarafından imzalanmış bir bildiri ile İstanbul'a gelmiştir (Karpas, 2001: 211-212; Karpas, 2023: 302).

İstanbul'da yayın faaliyetlerine devam eden Nusret Ali Han, Panislamcı eğilimleri ile bilinen *Peyk-i İslam* gazetesini çıkarmaya başlamıştır. Bir sütunu Türkçe ve diğeri Urduca olarak ilk sayısı çıkan gazetenin, 20 Mayıs 1880'de müdürü, muharriri ve tesis ve neşir maksadının soruşturulması kararı alınmıştır.¹³ Soruşturma sonucunda gazetenin muharriri ve müdürünün Hindistan müteberânından olduğu ve bundan iki sene evvel İstanbul'a gelerek Hindistan'ın Müslüman ahalisinin hilafet makamına bağlanması amacıyla bir hayli mesaisi olan Nusret Ali Han olduğu anlaşılmıştır. Gazetenin tesisi ve neşrinin ise mukaddimesinde gösterildiği üzere Memâlîk-i Şâhane ile Hindistan'ın Müslüman ahalisi arasında manevi münasebetlerinin husulüne çalışmak maksadını taşıdığı ifade edilmiştir. Dolayısıyla Dâhiliye ve Maarif Nezâretleri tarafından uygun görülerek gazetenin İstanbul'da basılmasına matbuat idaresince ruhsat verilmiştir (BOA, Y.A.HUS 164: 92).

Dahası, Osmanlı idaresinin ilgisini gösterecek şekilde Sadrazam Küçük Said Paşa tarafından gazeteye 2.000 kuruş bağış yapılmıştır. Bütün bunları, Osmanlı idaresinin, 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sonrası Balkanlar'daki kayıplarını İngiliz Hindistan'ına nüfuz ederek telafi etme hayalinin bir ifadesi olarak yorumlamak mümkündür. Sınırlı bir tiraja sahip olan ve sadece on sekiz sayısı Hindistan'a ulaşan *Peyk-i İslam* gazetesi, İngilizlerin Hindistan üzerindeki çıkarlarını zedeleyebileceği düşüncesiyle kısa sürede kapanmıştır (Karpas, 2001: 213; Karpas, 2023: 304). Gazetecilik faaliyetlerinin yanı sıra Hindistan'da "Nusret Matbaası"¹⁴ adlı bir matbaanın sahibi olan Nusret Ali Han'ın, *Çin Maçın* adlı eserinden başka tespit edilen eserleri; *Pencap Tarihi ve Coğrafyası* (Dehlevi, 1972), *Genç Şayegan* (Dihlevi, 1884), *Sühan Devleti* (Dihlevi, 1910), *Dünyada Neler Var* (Dihlevi, 1896), *Peyk-i İslam Gazetesi* (BOA, MF.MKT 65-62), *Satranç* (Dehlevi, 1890), *Hakku's-Sultan Gazetesi*, *Fahrü'l-Kaysariyye* ve *Nusret El-Ahbar Gazetesidir*

¹⁰ Nusret Ali Han'ın lakabı olan "Dehlevî/Dihlevî" kelimesindeki "Dehli" veya "Dihli" teriminin Farsça kökenli olduğu düşünülebilir. Bk. WordSense Online Sözlüğü "Dehli", 11 Eylül 2023 tarihinde <https://www.wordsense.eu/دهلی/> adresinden erişildi.

¹¹ Nusret Ali Han, Delhi'de aldığı eğitimi sonrasında "şehâdetnâme almış ise de zâyi" olup kaybolmuştur. 3 Ekim 1853 tarihli Sicil-i Umumî kaydı için bk. BOA, DH.SAİDD. 108.

¹² Özellikle Müslüman Hint halkının Osmanlı'ya olan "rabita-yı maneviyeleri, İngiltere hükümetince nazar-ı hoşnûdiyle" görülmemiştir. Hariciye Nezaretinden Sadarete 4 Mart 1907 tarihli evrak için bk. BOA, Y.A.HUS. 509-59.

¹³ Bir sütunu Türkçe ve diğeri Urduca olarak yayımlanan *Peyk-i İslam* isimli gazetenin ruhsatı, müdürü ve muharrirleri ile tesis amacı hakkında bilgi verilmesi hususunda Babialî'den Dahiliye Nezaretine 19 Mayıs 1880 tarihli evrak için bk. BOA, I.DH.1295-101863.

¹⁴ Nusret el-Metabi'ye dair 14 Nisan 1879 tarihli Farsça mektup için bk. BOA, Y.PRK.TKM. 2-38.

(BOA, HR.TO 387-86). Bunların dışında kaside türünde de eser verdiği bilinmektedir (Kayseryan,1896: 193).

İstanbul’a geldikten hemen sonra Kalemîye Sınıfına giren Nusret Ali Han, 1877’de Maarif Nezâreti Telif ve Tercüme İdaresine, 1882’de ise ilgili nezaretin Encümen-i Teftiş ve Muayene Azalığına tayin olunmuştur (BOA, DH.SAİDd.108). Bir Türk ile evlenen ve Ferdane adından bir kızı olduğu bilinen Nusret Ali Han, 1896’da ikinci vatanında kendisinden şu sözlerle bahsetmektedir (Karpata, 2001: 212; Karpata, 2023: 302; BOA, MF.MKT 948-53):

“Dehli şehrinde tevellüdümde şem’-i ecdâdı ziyallendirenlere benzer bir şanlı sipahizâde idim. Tufüliyyetimde-şebabımda siyah cihangir idim. Şimdi ise ferahefzâ Boşforus ve ticaret nema krane’l-zeheb sevahilinde abad olan İslambol belde-i tayyibesinde takriben şu yarım asırlık senemde ehl-i kalem sayılıyorum. Ama nefse’l-emrde bende öyle bir sıfat ne gezer. Kitabe lazım olan bida’e ve iktidare malik olmadığımı itiraf ile şu vatan-ı sanide ahrarane ve ma’zuzane yaşamaktayım hayat ırmağının umman-ı bi-payan ‘ademe dökülerek nabud olacağını hasbü’l-kader bekliyorum (Kayseryan, 1896: 191-193).”

Nusret Ali Han’ın bu ifadeleri, kendi kişisel deneyimlerini ve duygularını yansıtmışından dolayı önemlidir. Hindistan’dan gelmesi sebebiyle, siyah tenine dikkat çekerek “siyâh cihângîr” ifadesini kullanarak etnik kimliğini tanımlamaktadır. Bu ifade, ayrıyeten yazarın gençlik yıllarında güçlü, etkileyici ve karizmatik bir figür olduğunu da ima etmektedir. “Vatan-ı sâni” ifadesiyle Osmanlı Devleti’ni ikinci vatan olarak gördüğünü ve “ehl-i kalem” yani bir devlet memuru olarak bu vatanına hizmetlerini vurgulamaktadır. Bu bağlamda, yazarın ifadeleri, etnik kimliğini, Osmanlı’ya olan aidiyeti, sevgisi ve toplumsal rolünü anlatan önemli unsurları içermektedir.

علی نصرت خان حضرت ناری

Şekil 1. Ali Nusret Han’ın sureti¹⁵

Şekil 2. Nusret Ali Han’ın Mührü (BOA, MF.MKT. 796-68).

Nusret Ali Han, Hindistan ahalisinden olarak uzun yıllar (1906 itibarıyla 38 yıl) Saltanat-ı Seniyye’ye hizmetlerinden dolayı¹⁶ Osmanlı makamlarınca çeşitli nişanlarla taltif olunmuştur (BOA, DH.SAİDd.00108):

¹⁵ Görsel, tarafımızca renklendirilmiştir. BK., Kayseryan, 1896: 176.

¹⁶“Hindistan ahalisinden olup otuz sekiz seneden beri hizmet-i saltanat-ı seniyyede bulunmakta...” Evkaf-ı Hümayun Nezaretinden Sadarete 15 Temmuz 1906 tarihli evrak için bk. BOA, İ.EV.40-65.

Tablo 1. Nusret Ali Han'ın taltif olunduğu çeşitli nişanlar (BOA, İ.DH.1212; BOA, MF.MKT. 784-25):

9 Ekim 1884	4. Rütbeden Mecidi
7 Eylül 1889	4. Rütbeden Nişan-ı Ali-i Osmanî
19 Kasım 1889	3. Rütbeden
30 Ocak 1898	2. Rütbeden
30 Temmuz 1901	3. Rütbeden Mecidi
13 Temmuz 1904	2. Rütbeden

Nusret Ali Han'a dair Osmanlı kayıtları, 1899'da 22 yıllık hizmetlerinden ve zaruret hâlinde dolayı maaşının artırılmasına yönelik talepleri gibi ekseriyetle Maarif Nezâretindeki memuriyetine dair detaylı bilgiler ihtiva etmektedir (BOA, BEO 1293-96921). Öyle ki bu kayıtlardan ay ve yıllara göre aldığı maaşları çıkarmak dahi mümkündür:

Tablo 2. Nusret Ali Han'ın ay ve yıllara göre aldığı maaşlar (BOA, İ.HUS. 83-100; BOA, BEO.1525-114367; BOA, BEO 1293-96921):

13 Mart	1882	600krş
13 Eylül	1882	800krş
13 Ocak	1883	850krş
22 Haziran	1886	925krş
17 Kasım	1886	1000krş
13 Aralık	1894	1350krş
22 Mart	1897	1035krş
29 Temmuz	1900	2000krş
21 Ocak	1904	2150krş
24 Haziran	1905	2225krş
18 Şubat	1906	2325krş

Nusret Ali Han'ın ikinci vatanındaki hayatı, II. Meşrutiyet'in ilanıyla birlikte derinden sarsılmıştır. Zira bu tarih itibarıyla başta Yıldız Sarayı olmak üzere bütün devlet kurumları, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin gözetiminde "tensîkâta" yani düzenlemeye tabi tutularak sivil ve askerî bürokraside büyük bir tasfiye gerçekleştirilmiştir. Kimi nazırların yaka paça çıkarıldığı, kimisinin ise sürgüne gönderildiği (Manav, 2017: 240-260), bu tasfiye sürecinde Nusret Ali Han, 27 Ağustos 1908 itibarıyla kadro dışı kalmıştır (BOA, DH.SAİDd.00108). Ancak kendisine "açıkta kalanlar birer birer yerleştirilmedikçe hâriçten kimse alınmayacaktır" denmesine rağmen "hâriçten pek çok kimseler ale't-tevâli alınmaktadır" diyerek sitemde bulunmuştur. Bu bağlamda 40 senelik hizmetleri göz ardı edilerek kendisine başta verilen sözün tutulmadığından ve başkalarının kayırıldığından yakınan Nusret Ali Han, 15 Aralık 1908'de Maarif Nezâreti'ndeki memuriyetine iadesini talep etmiştir (BOA, BEO. 3455-259071). Bunun üzerine Sadrazam Kâmil Paşa'nın Maarif Nezaretine 16 Aralık 1908 tarihli talimatı ile Nusret Ali Han, görevine iade edilmiştir.¹⁷ Nusret Ali Han'ın vefat tarihi gibi hayatının sonraki evrelerine dair teferruata rastlanılamamıştır.

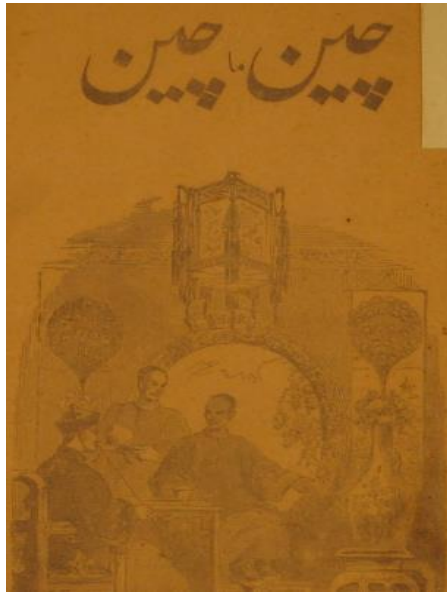
2. Seyyid Nusret Ali Han Dehlevi'nin Çin Maçın adlı Eseri

Nusret Ali Han Dehlevi, beyaz yaka bir memur olmanın yanı sıra gazete yayınlamakla yetinmemiş, Çin ülkesine seyahat ederek *Çin Maçın* adlı eserini kaleme almış ve Maarif Nezaretine'nin 22 Kasım 1900

¹⁷ "Hidemât-ı sâbıkasından bahisle inilâl edecek meclis-i idare veya ilmiye azalıklarından birine ta'likini mülgâ teftiş ve muayene hey'eti azasından Hintli Nusret Ali Han Efendi tarafından istid'â edilmekle nezaret-i aliyyelerince malum olmak lazım gelen derece-i ehliyetine göre iktizasının ifasına himmet olunması sebâkında tezkere-i muhlisi terkîm olundu." Bk. Sadrazam Kâmil Paşa'dan Maarif Nezaretine 7 Temmuz 1909 tarihli evrak için bk. BOA, MF.MKT. 1136-16.

tarihli resmî ruhsatı ile 1901'de 'Duyûn-ı Umûmiye karşısında 12 numaralı Hurşid Matba'ası'nda yayımlamıştır. Nusret Ali Han, eserinde okuyucuya Çin'in çeşitlilik ve zenginlikle dolu bir ülke olduğunu ve bunun kültürel, tarihî, ekonomik ve coğrafi alanlara nasıl yansıdığını anlatmaktadır. Bu yönüyle eserinin, Osmanlı son döneminde Çin üzerine fikir sahibi olmak isteyenlere önemli bir başvuru kaynağı olduğu anlaşılmaktadır. Zira eser, dil ve üslup açısından incelendiğinde Hint kökenli olmasına rağmen Nusret Ali Han'ın son dönem Osmanlı edebî üslubunu kullanarak basit ancak etkileyici bir tasvir ile Çin ülkesini sıradan Osmanlı okuyucusunun zihninde oluşacak şekilde kaleme aldığı görülmektedir.

Nusret Ali Han'ın Çin seyahatnamesi, Çin'in iklimi, akarsuları, ovaları, dağları, sahilleri gibi genel bilgilerin yanı sıra âdetleri, idaresi ve günlük yaşamı gibi öznel konulara dair gözlemlerini içeren zengin bir kaynaktır. Öyle ki seyahatnamesinde Çin'in coğrafi öğelerine geniş yer ayıran Nusret Ali Han, Yangtze Nehri, Himalayalar ve Kunlun Dağları gibi sıradağlar, Sarı Nehir Vadisi gibi verimli tarım alanları, Güney Çin Denizi'ndeki adalar gibi yer şekillerine ve zengin yer altı ve yer üstü kaynaklarına dair verdiği bilgilerle Çin'in engin coğrafyasını okuyucuya aktarmaktadır. Pekin ve Xi'an gibi büyük şehirlere değinirken kalabalık Çin toplumunun sosyal ve demografik yapısı, kültürel normları, gelenekleri, toplumsal ilişkileri, yaşam tarzları, etnik çeşitliliği ve bölgesel farklılıklarını ayrıca vurgulamaktadır. Nusret Ali Han, seyahat notlarında, aynı zamanda Çin'in köklü tarihi ve dönemselsel değişimlerle birlikte karmaşık siyasi yapısını da ele alır. Dahası, Nusret Ali Han gözlemlerinde Çin'in köklü kültürel mirasını öne çıkararak, bu mirasın estetik, felsefi ve sanatsal değerleri içerdiğine de ayrıca değinir. Özellikle Çin'in el sanatları ve mimarisi gibi alanlarına yapılan bu vurgular, zanaatkârlık ve estetiğin birleştiği noktaları yansıtır. Bu bağlamda Çin tarihinde önemli olaylara ve yapısal başarılarına işaret eden büyük Çin Seddi ve 'Şehr-i Memnû'u'd-Duhûl' bir başka deyişle Yasak Şehir gibi etkileyici yapılar ve bölgeler hakkında ayrıntılı bilgiler sunar. Nusret Ali Han'a göre Çin'in mimarisini Avrupalılar tarafından taklit edilmeye çalışılan bir seviyeye taşıyan bu mekânlar, doğal olarak Çin'in zengin tarihine ve mimari mükemmelliğine dair birer işarettir. Nusret Ali Han'ın gözlemlerine göre henüz sanayi gibi alanlarda gelişme gösterememesine karşın Çin'de ticaret, el sanatları, ham keten ve afyon gibi ürünlerin ihracatı etrafında yükselmektedir. Öyle ki büyüyen ticaretiyle Çin, İngiliz sömürgesi olmasına karşın son birkaç yılda yükselen bir ekonomiye dönüşmüştür.

Şekil 3. Eserin İç Kapağı

Bütün bu detaylı bilgi ve izlenimlere karşın Nusret Ali Han'ın Çin seyahati soru işaretleri ile doludur. Zira eserinde seyahatinin menzillerine dair kesin bilgiler mevcut değildir. Bu bağlamda Nusret Ali Han'ın Çin seyahatine nereden başladığı muallaktır. Eserinde 'biz Pekin'e cenûbundan dâhil olduğumuz için o taraftan tarif ve beyân ederiz' ifadesi, Nusret Ali Han'ın Çin'e güneyden giriş yaptığını dair önemli

bir ipucu niteliğindedir. Öyle ki Afyon Savaşları¹⁸ sonrası imzalanan 1858 Tianjin Antlaşması ile Britanya, Pekin'de elçilik açma hakkını kazanmış ve bu ülkenin pasaportunu taşıyanlara Çin'de serbest dolaşım imkânı sağlanmıştı (Adıbelli, 2009: 23-24). Dahası, İngilizlerin, ticari amaçlarla Guangzhou, Xiamen, Fuzhou, Ningbo ve Shanghai'daki limanlarda ikamet etmelerine, Hong Kong'un İngilizlere devredilmesine, İngiliz gemilerinin ülke içi sulara seyahat etmesine, gümrük tarifelerinin düzenlenmesine ve Çinli yetkililerle tüccarların ilişkilerini gözlemlemek amacıyla İngiliz konsolosluk memurlarının atanmasına izin verilmiştir (Dillon, 2016: 58-75). Bu bağlamda 1858'den itibaren Hindistan'ın Büyük Britanya egemenliği altında olması ve Nusret Ali Han'ın Britanya Hindistanı vatandaşı olarak,¹⁹ Çin'e güneydeki Zhejiang ve Shanghai gibi İngilizler için 'imtiyazlı bölgelerden' giriş yapmış olma ihtimali yüksektir.

Seyahat güzergâhı hakkında kesin bir bilgi sunmamasına karşın Nusret Ali Han, Çin topraklarına girişiyle birlikte Pekin'in güney kapısından geçerek Tatarlar şehri olarak da bilinen kuzeye doğru yoluna devam etmiştir. "Ertesi gün sabahleyin sütlü kahve içtikten sonra Mançu'yu geze geze nihayet öğleden sonra yine bir büyük kapı sura rast gelerek içerisine daldık. Bu şeh-i celîlü's-şân (Havang Çinig) tesmiye olunur" ifadeleriyle Shanxi'ye ziyaretini tasvir etmiştir (Dehlevi, 1901: 18). Akabinde eserinde verdiği dolambaçlı rotasına göre Xi'an, Mukden ve Nanjing şehirlerine seyahat etmiştir.

Öte yandan Nusret Ali Han'ın seyahatinin zaman dizgesi de muallaktır. Ancak hem Hindistan'ın Çin'e coğrafi yakınlığı hem de Britanya Hindistan'ı pasaportunun getirdiği imtiyazlar düşünüldüğünde, Nusret Ali Han'ın Çin'e seyahatini, Osmanlı ülkesine yerleşmeden yani 1877'den önce gerçekleştirdiği, ancak seyahat notlarını İstanbul'da iken kendi ifadesiyle 'ansiklopediler ve seyahatnâmeler vesâirden bazı ma'lûmât daha ilave ve Avrupa raporlarına mutâbik olmak' suretiyle zenginleştirerek yayımladığı anlaşılmaktadır.

Şekil 4. Nusret Ali Han'ın Qing İmparatorluğu topraklarında durakladığı şehirler ve ülkeye giriş yaptığı muhtemel iki sınır şehri.²⁰

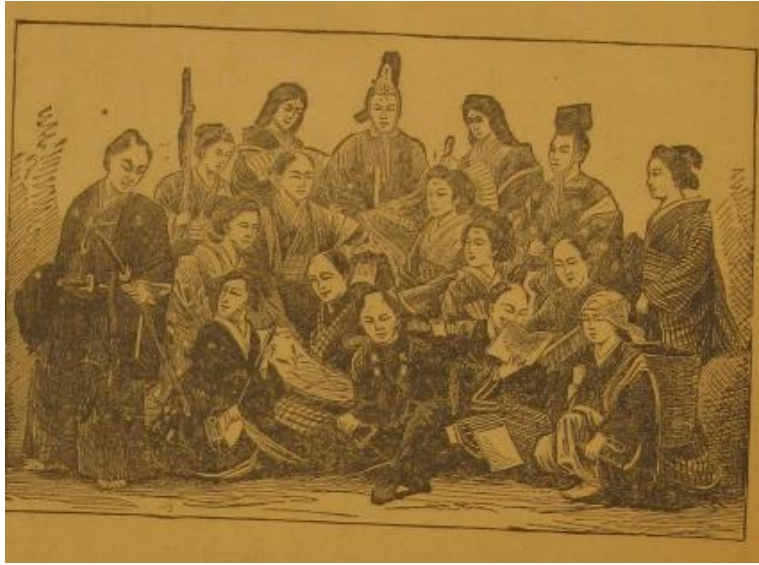
Nusret Ali Han eserinde, birçok soru işaretini beraberinde getiren boşluklara ilaveten, seleflerinin seyahatnamelerinden faydalanırken onların efsanevi anlatılarına da yer vermiştir. Bu bağlamda Qing Hanedanlığı döneminde Çin'e giden, "zamân-ı kadîmde (Ming Hanedanlığı) Çin'in mezheb-i resmîsi İslam olup sonradan Çinlilerin i'tikâdı bozulduğunu iddia ederler" ifadelerini kullanan Nusret Ali Han'ın, Ali Ekber ve Seyfi Çelebi'nin eserlerinden de yararlandığı anlaşılmaktadır (Dehlevi, 1901: 33). Zira Ali Ekber, Çin'e seyahati sırasında oradaki Müslümanlardan imparatorun Müslüman bulunduğunu lakin "ülkesine

¹⁸ 1839-1842 ve 1856-1860 arası Batılı devletlerin Çin'de ticari imtiyazlar kazanmalarıyla sonuçlanan savaşlardır. Konuya dair detaylı bilgi için bk. Dillon, 2016: 55-75; Nurdun, 2003: 86.

¹⁹ Nusret Ali Han'ın Çin'e seyahati sırasında Britanya vatandaşlarına dünya çapında sağlanan imkanlardan da faydalandığı aşikardır. Bu bağlamda bk. Kasaba, 1993: 215.

²⁰ Harita, Nusret Ali Han'ın seyahat rotası ve ipuçları dahilinde oluşturulmuştur.

zarar gelmesinden korktuğundan kendini göstermediği” ve “Hanbalık’ta Müslümanlar için dört cami yaptırmış” olduğu gibi ifadeleri duymuş ve bunları kayıt altına almıştır. Bahsi geçen imparator, Zhengde (1491-1521)’dir (Hitayi, 2022: 34-35). Ali Ekber’in böyle abartılı bir anlatıda bulunmamsın nedeni ise muhtemelen Ming Hanedanlığı Müslümanları arasındaki hanedanlığın erken devirlerinden beri süregelen, hanedanın uzun süredir gizli Müslüman olduğu gibi yanlış bir inanıştır (Chen, 2021: 422-456). Seyfi Çelebi ise Ali Ekber’in kendi eserinde bahsettiği imparatorun bir gece rüyasında Hz. Muhammed’i gördüğü olayını yineler ve onun sonradan Müslüman olduğundan bahsederek imparatorun, Muhammed adını aldığına değinir (Seyfi Çelebi, 2014: 27; Hitayi, 2022: 82).

Şekil 5. “Çin Nisvânının Bezmi” başlığıyla verilen ancak Japonlara ait olan görsel (Dehlevi, 1901: 35).

Ayrıca, Nusret Ali Han’ın, Çinli olarak nitelendirilmesine rağmen eserinde yer verdiği bazı görsellerdeki kişilerin açık bir şekilde Japon milliyetine ait oldukları görülmektedir. Bu durum, Nusret Ali Han’ın, farklı Uzak Doğu milletlerinin fiziksel ve kültürel özelliklerini ayırt etme konusunda yeterli bilgiye sahip olmadığını veya bilinçli olarak yanıltıcı bir yaklaşım sergilediğini düşündürmektedir. Zira Budizm’de bazı kadınlar saçlarını kazıyarak manastırlarda rahibe olabilirler, ancak Japon kültüründe kadınlar için görsellerde belirtilen tarzda bir saç stili yer almamaktadır. Yine eserde “erkekler başlarını tıraş ettirip ancak tepedeki saçları uzatırlar ve uzamış saçları örerek topuklarına kadar birer saç bırakırlar, erkeklerce saçın bu derece uzatılması Tatarlar tarafından usûl ittihâz olunmuştur” ifadeleri kullanılmıştır, ancak bu ifadeler görsellerle çelişmektedir (Dehlevi, 1901: 40).

Öte yandan Nusret Ali Han’ın, eserinde Çin’in güncel siyasi meselelerine dair konjektürel bir tutum sergilediği de anlaşılmaktadır. Bu bağlamda Nusret Ali Han’ın, eserinde “1900 tarihinde Avrupalılar Pekin’e girmiş ise de tahribât ve târâcda bulunmadılar” ifadesi, Osmanlı Devleti’nin de dolaylı olarak dâhil edildiği Boksör İsyanı’na dair tarihî gerçekleri değil, Osmanlı idaresinin tutumunu yansıtmaktadır (Dehlevi, 1901: 16). Zira Nusret Ali Han’ın ifadesinin aksine Çin’deki halkın yabancı müdahalesine karşı tepkisinin bir göstergesi olan Boksör İsyanı’nda, Batılı emperyal devletlerin müdahalesiyle Qing İmparatorluğu tarafından desteklenen isyancı gruplar bastırılmış; bu sırada Pekin’deki evler, dükkânlar ve diğer yapılar yakılıp yıkılmıştır (Dillon, 2016: 137-148). Bu dönemde, Alman İmparatorunun, Sultan Abdülhamid’e başvurarak, Çin Müslümanlarının isyana katılmasının engellenmesi için sükûnete çağrılmasını talep etmiştir. Nitekim Sultan Abdülhamid tarafından Çin’e gönderilen Enver Paşa liderliğinde bir heyet, isyana katılmayan Müslümanları halife adına tebrik etmiştir (Aydın, 2021: 127-154). Bu olaylarla ilgili olarak bazı gazetelerde yapılan Osmanlı İmparatorluğu’nun Çinlilerden yana olduğuna dair haberler ise sefirlikler ve diğer resmî kurumlar tarafından yalanlanmıştır. Dolayısıyla Çin meselesine özel ilgi duyan II. Wilhelm ile II. Abdülhamid arasında olası bir anlaşmazlığın, “Devlet-i Âliyye’yi Osmaniye ile Almanya Devlet-i Fehime’si beyninde câygir olan münasebat-ı dostanenin sekteye uğratılması” korkusuyla Osmanlı

matbuatında Çin'deki ayaklanmaya dair muhtemel haberlerin sansürlendiği anlaşılmaktadır (BOA, Y.PRK.ESA. 36-7). Nitekim isyanın olduğu dönem olan 1900-1906 yılları arasında Osmanlı matbuatının “Şarki Asya’da vukua gelen ahval hakkında calib-i dikkat bir sükût-u ihtiyar eylemiş” olduğu aşikardır (BOA, Y.PRK.TKM. 43-62). Zira bu dönemde Çin'deki olaylar ile ilgili olarak Osmanlı matbuatında herhangi bir yayına tesadüf etmek mümkün değildir. Nusret Ali Han'ın 1899-1901 yılları arasında meydana gelen ve Ağustos 1900'de doruğa ulaşan olaylardan haberdar olmaması ihtimal dâhilinde değildir. Dolayısıyla Nusret Ali Han'ın eserinin de bu doğrultuda sansüre uğradığını da ifade etmek mümkündür.

Sonuç

Asya kıtasının iki ucundaki Osmanlı ve Çin imparatorlukları arasında siyasi ilişkilerin son derece sınırlı olması, bu iki medeniyet arasındaki tarihsel etkileşimin tanıkları olarak Asya'nın her iki ucuna seyahat edenler ve bunların geride bıraktıkları seyahat notlarının önemini artırmaktadır. Zira coğrafi uzaklığını vurgulayacak şekilde Osmanlılarca Çin ülkesine, her dönemde seyahatlerin gerçekleştirildiği görülmektedir. Bu bağlamda bu çalışma, Osmanlı ve Çin imparatorlukları arasında diplomatik ilişkilerin henüz kurulmadığı ve Çin'e dair malumatın hâlâ üçüncü taraflar ve bunların eserleri yardımıyla alınabildiği bir dönemde Çin'e seyahat ettiği düşünülen Seyyid Nusret Ali Han Dehlevi'nin *Çin Maçin* adlı eserini merkezine almıştır. Bu doğrultuda öncelikle Nusret Ali Han Dehlevi'nin hayatı üzerinde durulmuş ve akabinde ise şehirleri, doğası, iklimi, jeopolitik ve jeolojik yapısını yerinde incelediği ve Çin'e dair müşahedatını kaleme aldığı *Çin Maçin* adlı eseri ele alınmıştır.

Nusret Ali Han, eserinde okuyucuya Çin'in çeşitlilik ve zenginlikle dolu bir ülke olduğunu ve bunun kültürel, tarihî, ekonomik ve coğrafi alanlara nasıl yansıdığını anlatmaktadır. Bu yönüyle eserinin, Osmanlı son döneminde Çin üzerine fikir sahibi olmak isteyenlere önemli bir başvuru kaynağı olduğu anlaşılmaktadır. Zira eser, dil ve üslup açısından incelendiğinde Hint kökenli olmasına rağmen Nusret Ali Han'ın son dönem Osmanlı edebî üslubunu kullanarak basit ancak etkileyici bir tasvir ile Çin ülkesini sıradan Osmanlı okuyucusunun zihninde oluşacak şekilde kaleme aldığı görülmektedir. Dolayısıyla Nusret Ali Han'ın Çin seyahatnamesi, Çin'in iklimi, akarsuları, ovaları, dağları, sahilleri gibi genel bilgilerin yanı sıra âdetleri, idaresi ve günlük yaşamı gibi konulara dair öznel gözlemlerini içeren zengin bir kaynaktır.

Bütün bu detaylı bilgi ve izlenimlere karşın Nusret Ali Han'ın Çin seyahati soru işaretleri ile doludur. Zira eserinde seyahatinin menzillerine dair kesin bilgiler mevcut değildir. Bu bağlamda Nusret Ali Han'ın Çin seyahatine nereden başladığı muallaktır. Nusret Ali Han'ın seyahatinin zaman dizgesi de muallaktır. Ancak hem Hindistan'ın Çin'e coğrafi yakınlığı hem de Britanya Hindistanı pasaportunun getirdiği imtiyazlar düşünüldüğünde, Nusret Ali Han'ın Çin'e seyahatini, Osmanlı ülkesine yerleşmeden yani 1877'den önce gerçekleştirdiği, ancak seyahat notlarını İstanbul'da iken kendi ifadesiyle ‘ansiklopediler ve seyahatnâmeler vesâirden bazı ma'lûmât daha ilave ve Avrupa raporlarına mutâbık olmak’ suretiyle zenginleştirerek yayımladığı anlaşılmaktadır.

Nusret Ali Han eserinde, Ali Ekber ve Seyfi Çelebi gibi seleflerinin seyahatnamelerinden faydalanırken onların efsanevi anlatılarına da yer verdiği görülmektedir. Nusret Ali Han'ın, Çinli olarak nitelendirilmesine rağmen eserinde yer verdiği bazı görsellerdeki kişilerin açık bir şekilde Japon milliyetine ait olmaları, onun, farklı Uzak Doğu milletlerinin fiziksel ve kültürel özelliklerini ayırt etme konusunda yeterli bilgiye sahip olmadığını da düşündürmektedir. Nihayet Nusret Ali Han'ın, eserinde Çin'in güncel siyasi meselelerine dair konjektürel bir tutum sergilediği de anlaşılmaktadır. Bu doğrultuda Boksör Olaylarında tarihî gerçekleri ifade etmek yerine meseleye Osmanlı idaresinin penceresinden bakması, eserinin sansür idaresinden geçebilmesini sağladığını da söylemek mümkündür.

Ekler

Ek 1. Seyyid Ali Han Dehlevi’nin *Çin Maçın* Adlı Eserinin Transliterasyonu

Çin Maçın

Ma’ârif nezâret-i celîlesinin Fî 9 Teşrîn-i Sânî 1316 tarih ve 352 numaralı ruhsat-ı resmîye’yi hâizdir.

Kostantiniyye: Sene 1318 hicrî ?? müte‘addid resimleri hâvîdir

Duyûn-ı umûmiye karşısında 12 numaralı Hurşid Matba‘ası

Mukaddime

Bu defa Hindistan’dan sevk ve i‘zâm olunan Hind asâkiri ile beraber bulunan bâzı siyâsiyyûn-ı Hindîyye emkine-i acâ’ibân ve garâ’ibân denmeye şâyân ve keşfiyât meraklılarınca kutb-ı şimâlî kadar hâiz-i ehemmiyet olan hitta-i Çin ile umûr-ı dünyevîde yed-i tûlâ erbâbı ve hezâr fend olmakla beraber sâir benî âdeme “Fankuy”²¹ yani şeytan oğlu diye hakârette bulunan butlara tapan hodbîn Çinlilerin bâzı sevâhil ahâlisiyle havâsı müstesnâ tutulduğu halde rub‘ meskûn yalnız Çin’den ibaret olub bâkî bütün cihânı zulmet âbâd zannetmekte olduklarından ve Avrupa bir şehir mi yoksa bir memleket midir? Bunu dahi bilmediğinden haklarında akraba ve vatandaşlarına müşâhedâtını ihbar kılmış olmakla ona ansiklopediler ve seyahatnâmeler vesâirden bâzı ma‘lûmât daha ilave ve Avrupa raporlarına mutâbık olmak üzere bu eser-i ter tasnif ile neşrine mübâşeret olunmuştur.

Nusret Alihan Dehlevî

Çin

Memâliki şimâlen Sibiryâ ve şarken Japonya Denizi ve Bahr-i Esfar ve Muhît-i Kebîr ve cenûben Burma arazisi ve Hint ülkesi ve garben Rusya ve Türkistan ülkeleri ile mahdûddur. Rusya ile olan hudût altı bin mil ve Hindistan ile olan dört bin sekiz yüz ve Fransa²² ile dört yüz mil tûlinde olup hudûdun sekiz yüz mili dahi layıkıyla tahdîd olunmamış olduğundan şübheli addolunur.

Çin müsâha-i sathiyesi — 5,500.00 mil merbi‘ine karîb ve Avrupa kıt‘asının müsâha-i sathiyesinden ziyâdedir.

Arz ve tûli — Garb cihetinde Rusya ile olan hudût üzerinde ve Türkistan arazisinde vâki Kaşgar’dan semt-i şarkisinde Amur ve Asur nehirlerinin mahâll-i telakkîside bulunan mevâki-i müntehâyı şark ve garbî noktaları olup bu iki nokta beynindeki mesafe 3,300 mil tûlindedir. Hanyan Adası’nın cihet-i cenûbiyesiyle elli iki buçuk derece-i arz-ı şimâlîde kâin mevki‘ler Çin ülkesinin müntehâ-yı cenûbî ve şimâlî noktaları olup aralarındaki mesâfe dahi iki bin beş yüz mil tûlindedir.

Sahili — İki bin beş yüz mil tûlinde olduğu misillü müte‘addid körfez ve kuyuları vardır.

Körfezleri — Kanton ve Tonken ve Yingtesi Kiyang nehrinin mansıbında hâsıl olan koylar. Ve Peçili²³ ve Liyanting ve Kore körfezleri şâyân-ı tezekkürdürler.

Adaları — En meşhûr Hanyan²⁴ ve Makao ve Honkong ve Formusaviçisan²⁵ adalarıdır.

[s.2] Arazisi — Gobi ve Huvang Hoving²⁶ Tesi Kiyang arazi-i vasî‘ası gayetle münbittir. Dağları — Şimâl hudûdunda Tiyanşan ve Altay cibâl-i müteselsilesi ve Mangolya ve Mançurya arasında Alişan ve İnşan nâm-ı diğer Kingan sıradağları ve Tibet arazisinde Keyvanlon²⁷ ve Karakurumlu dağlarıyla Hindistan hudûdunda Himalaya dağları ve nefsi-i Çin ülkesinde Peling ve Yanling sıradağları vardır. İşbu dağlardan

²¹ Fānguī, yabancı şeytan anlamına gelmektedir.

²² Çin ve Fransa’nın sınırı olmadığını Nusret Ali’nin bilmemesi imkansızdır. Bahsi geçen Fransızlar tarafından işletilen Guangzhouwan, Vietnam yahut başka bir bölge olmalıdır. Lakin kaç mil sınıra sahip olduğunu bilmiyoruz.

²³ Günümüzde Bohai.

²⁴ Hainan adası olmalı.

²⁵ Formosa adası, bugün Tayvan olarak bilinir.

²⁶ Bk., هووینگ

²⁷ Bahsi geçen Kunlun olmalıdır.

Tiyanşan ve Keyvan Lon ve Karakurum silsilelerinin ekseri zirveleri yirmi bin kadem irtifâ'ında ise de yalnız Karakurum silsilesi Himalaya dağlarına müşâbih olup dâima kar ve buz ile mestûr buldukları misillü Tiyanşan silsilesine ve volkanlar dahi müşâhede olunur ise de Formosa Adası'nda on bin sekiz yüz²⁸ irtifâ'ında olan Morlison²⁹ nâm yanardağı volkanların en meşhûrudur. Hindistan'dan sonra dünyanın en mahsûldar ve zengin memleketi Çin'dir.

Ma'âdinleri — Cevâhir ve fağfuru ve altın ve gümüş ve bakır ve kalay ve teneke ve kurşun ve civa ve kömür vesaire gibi madenler pek çok olup hele Hunan vilâyetinde bulunan kömür madeni dairen mâdâr yirmi bir bin yedi yüz mil olduğu gibi ırmaklarında filizât-ı³⁰ kesîre bulunur. Çinliler bunlardan bâzılarını kendileri işledikleri gibi bâzılarını Avrupalılara başlatıp kendileri işlemek usûlünü öğrendikten sonra Avrupalılara yol vermek i'tiyâdındadırlar. Nitekim geçende Belçika'nın Kokril cem'iyet-i meşhûresinden celb ve istihdâm eyledikleri ameleyi bir müddet kullandıktan sonra yine Belçika'ya iade etmişlerdir.

[s.3] Gölleri — Çevresi iki yüz elli mil olan Tong-ning-Hû³¹ ile Poting-Hû Kiyang nehri sahilinde ve Kuz ile Zayzan³² gölleri Rusya hudûdunda vâki olup bunlardan ma'adâ Bukanur ve Lob³³ ve Tengrinur ve Kakunur³⁴ ve Çarinnur³⁵ nâmında müte'addid ve göller vardır.

Irmakları — Çin memâlikini iskâ ve irvâ eden nehirlerden başlıcaları şimâlde iki bin beş yüz doksan mil tûlinde "Hong-Hû" sarı su ve cenûbunda Kiyang³⁶ Mâi Su nâm nehirleridir ki birisi "Tibet'in" cihet-i şarkiyesinde ve otuz beş derece-i arz-ı şimâlde ve yine o civarda kâin Keyvanlon nâm dağdan nebe'ân edip mecrâları gittikçe yekdiğerinden tebâ'ud ederek Hupçili Körfezi'ne ve Kiyang dahi Şangay şehrinin şarkında olan Bahr-i Çin'e mansıb olurlar nehrin mezkûründen Çin ahâlîsi miyânında deryâ-yı encem nâmıyla yâd olunan Hû nehri serî'ü'l-cereyân olduğundan seyr-i sefâ'ine elverişli değil ise de Çin lisânında Bahr-i Muhît oğlu manasına olan Kiyang nehrini ahâli gayet mukaddes tutup nehr-i mezkûra fevkalâde hürmet ve ri'âyet ederler nehr-i mezkûr üç bin mil tûlinde olup 570,000 mil merbi' müsâha-i sathiyesinde olan arazi-i vesî'ayı iskâ eder. Bu iki nehirden başka şimâl cihetinde beş yüz mil tûlinde Ohu ile cenûb tarafında yedi yüz mil tûlinde Yang Kiyang ve semt-i şarkiyede dört bin dört yüz kilometre tûlinde Amur nehirleri gibi şâyân-ı tezkâr i'tinâ başka nehirler dahi vardır.

[s.4] Kanalları — Gerek hükümet gerek ahâlînin semere-i gayreti olarak birtakım kanallar yani cetveller vardır ki bunların en mu'tenâsı Çili³⁷ ve "Şantung" ve Çayangsu³⁸ vilâyetlerinden mürûr eder. Mezkûr kanal altı yüz elli mil tûlinde olup Çin'in cenûb cihetinde kâin Hangço³⁹ şehrinde Pekin şehrine hıyn-i ihtiyacında senevî dört yüz otuz bin tonilata pirincin nakline vâsita olmuş olduğu gibi geçen Japonya muharebesi esnasında dahi vâsita-i nakliye mezkûr kanal idi. Mezkûr kanal Kubilay Han devrinde vücûda gelmiş ve hafriyatında otuz bin amele kırk üç sene işlemiştir.

Âb ve havası — Pekin şehrinin her ne kadar arzı cihetiyle İstanbul'dan bir farkı yok ise de derecât-ı harâret-i seneviyesi hadd-i vasatîsi İstanbul'a nispetle dokuz derece dûn olduğu ispat olunmuştur. Çin memâlik-i vesî'asının havası her mahâllinde bir olmayıp "Kanton" ırmağı cihet-i cenûbiyesiyle Makao Adası civarında bilâdın havası kış aylarında kurak ve soğuk ve mart ile nisan aylarında sisli ve mu'tedildir. Mayıs ayında kesretle yağmurlar nüzûl edip hazirandan teşrînievvele kadar şiddetli sıcaklar ve kasırga Siklon tabir olunan dehşetli fırtınalar ve ra'd ve berkler kesretle vuku bulur. Mangolistan ve Mançurya hittalarıyla cihât-ı sâirenin havası mu'tedildir.

²⁸ Yazar belirtmemiş ama "kadem" ölçüsü olsa gerek.

²⁹ Tayvan'da Morlison adlı bir Yanardağ bulunmayıp, bahsi geçen YuShan yahut İngilizce bilinen adıyla Morrison Yanardağıdır.

³⁰ Altın, gümüş, bakır, kalay, kurşun, demir ve civa.

³¹ Doğrusu Dongting-Hu yani Dongting Gölü olsa gerek.

³² Zaysan.

³³ Lopnur.

³⁴ Kokonor.

³⁵ Jarinnur.

³⁶ Jiang/Kiang, nehir demektir.

³⁷ Jili.

³⁸ Jiangsu.

³⁹ Hangzhou.

Mahsûlatı — Zengin Çin memâlikinin mezbûl olan mahsûlatı ahâlîsinin def’-i ihtiyacına kâfidir. Çin ülkesinde hâsıl olan nebâtât ve meyveler ekseriyle muntika-i mu’tedile dahilinde neşv ü nümâ bulan nebâtât nev’indedir. Çin [s.5] arazisinin birinci mahsûlatı pirinç olduğu gibi ahâlîsi hemen yalnız pirinçle ta’ayyüş eder denilebilir. Şimal cihetinde pamuk yetiştirilir. Çay ticareti ecnebiler beyninde pek revaçlı olup en âlâsı Kanton ve Yung-Kiyang nehirlerinden beş altı yüz mil mesâfede bulunan arazide yetiştirilir ipek ve tütün ve eczâ-yı kimyevîye ve afyon ve şeker ve revând ve kâfur ve zamk ve rujan mahsûlatı mezbûl olup Moğolistan’ın şimâl cihetinde gayet güzel ormanlar mevcuttur. Mançurya ülkesinde hubûbât zira’ati bereketlidir. Çin’de dut ağaçları vefret üzre bulunduğundan ipek pek mezbûldür. Çin’de ziraat ebâidir ve Çinli rençberi pek çalışkan ve kana’atkâr olup dört ayaklı hayvânâtın gördüğü hidemâtı dahi ifâ ederler.

Kuş ve hayvânâtı — Çin memâlikinde kuşların had ve hesapsız çeşitleri vardır. Velâkin yabânî at ve öküz gibi ziyansız hayvânât-ı vahşîye hemen yok derecesinde olup hayvânât-ı mûniseden ise sığır ve koyun ve keçi pek çoktur. Yırtıcı hayvânât dahi pek nadiren tesadûf olunur ise de arslan hiç yoktur. Fakat haşarâtın muhtelifü’n-nev’ hayye ve ejderha gibi mü’ezzî hayvanlar hesapsızdırlar.

Böceği — Vilâyât-ı şimâliyesinden Çin Kiyang⁴⁰ vilayetinde Tursak⁴¹ denilen bir böcek kesretle bulunur mezkûr böceğin salyası ipek oluveriyor. Mezkûr böceğin yüzünden masârifsiz vâridât-ı azîme vücûda gelmektedir.

Ma’mûlâtı — Çinlileri başlıca ma’mûlâtı ipek ve pamuk ve kaliko[s.6]ile çinî tabir olunan ma’mûlât-ı hazfiye ise de fağfûriye dair edevât-ı nefsiye-i tezyîniyenin hemen kâffesi Kiyanso vilayetinde imal olunur ahâlî-i mezkûre ufak tefek el işleride hakikaten hayret-bahş olup hele pamuk ve ipek mensûcât-ı nefsesiyle oya ve nakş ve ağaç ve taş üzerine hakkâklıkta mahâretleri derkâr ve fil dişi üzerine altın işleme sanâyi’inde akvâm-ı saireye tekaddümleri bedîdârdır. Bâhusus fil dışından kemâl-i mahâretle nice şeyler yapıp oyacılıkta teferrüd derecesine varıyorlar. Tunç madeniyle âsâr-ı atîka modelleri heykelleri yapmakta olan üstâdâne mahâretleri Avrupalıların enzâr-ı hayret ve tahsînini celb etmektedir.

Fenn-i mimârîsi — Birincisi iki bin yüz sene akdem Tatarların tehâcümünü men etmek üzere Tsin⁴² sülâlesinden birinci fağfûr Şiyehongti’nin⁴³ bin beş yüz mil tûlinde inşâ ettirmiş olduğu meşhûr sur-ı Çin’dir ki bu defa inhidâmına karar verilmiştir. Sedd-i mezkûrun hıyn-i inşâsında on sene mütevâliyen işlettirilen birkaç milyon benî-beşerden dört yüz bini bu yolda telef olmuştur.

Eğerci Monteril 8,701 ve Brooklin 5,980 ve Tuna 4,213 ve Nilohari Kerpes 6,000 kadem uzun köprülere mâlik ise de Çin’in en meşhûr köprüsü 30,000 kadem uzun olup üzerindeki yol dahi yetmiş kadem genişdir.

Ticareti — Gerek dâhilen ve gerek hâricen Çin’de ticaret pek revaçlı ise de birkaç sene evveline kadar Çin’in ticareti başlıca İngiltere müstemlekelerine münhasır idi. Şimdi ise Hindistan ve memâlik-i sâire ile [s.7] dahi pek revaçlı olup idhâlâtında başlıca afyon ve bez ve ham keten ve yünlü eşya ve bâzı ma’deniyât ve yağ ve gaz ve balıklar ve deniz otu ve öküz vesaire olduğu misillü ihrâcâtında çay ve ipek ve şeker ve fağfûru ve ma’mûlâtı ve kumaş ve me’külât ve hazran ve ot ma’mûlâtı ve öküz ve manda derisi ve kağıt ve bâzı diğer emti’a-i nefsesi mümtâz bir mevki tutmaktadır. Çin’in yirmi iskelesi ticaret-i ecnebiye’ye açık bulunduğundan deniz ticareti pek ehemmiyetlidir. 1897 sene-i milâdiyesinde mezkûr iskelelere uğrayan vapurlarının adedi kırk dört bin beş yüze bâliğ olmuştur. Bunlardan 21,140 İngiltere ve 18,889 milel-i sâireye ve 10885 Almanya’ya mensup idi.

Fağfur — Lakabıyla malumü’l-enâm olan Çin imparatoru umûm ahâlîsinin pederi addolunur hürmet-i fevkalâdeden nâşî fağfurun vücuduna hiçbir şey dokundurmazlar bundan ötürü imparator-ı lâhik hükümet sandalyesine ku’ûd etmezden evvel işlenmiştir.

Usûl-i idâresi — Tsing hânedânından gelen imparatorların tertip ve tanzîm eyledikleri Tsing-Hûi-Tan nâm kavânî mecmu’ası düstûru’l-ameldir.

⁴⁰ Jinjiang

⁴¹ Tusah olmalıdır.

⁴² Qin.

⁴³ Qin Shi Huang Di.

Mister Midos Çin idaresinin mevâdd-ı âtiye üzerine mü'essis olduğunu beyan ediyor. Şöyle ki evvela teba'a-i kuvve-i cebrîyyeden ziyâde vesâit-i medeniye ile idare olunmalıdır. Sâniyen efrâd-ı ahâliden fetânet ve dirâyetleri müslim ve halk ve halkları pesendide ve hukûk-şinâs zevâtın hidemât-ı mühimmede [s.8] istihdâm olunmaları lazımdır.

Sâlisen zîr-i destana ta'diyât ihtiyar ve istihkaklarını zâyî' eden kimse şedîden mücâzât olunmalıdır.

Doğrudan doğruya fağfurun riyâseti tahtında olmak üzere biri Çun-Çi-Çu⁴⁴ namında meclis-i has ve diğeri mandarin tabir olunan iki Mançu ve iki Çinli ve iki ulemâdan mürekkep Niko ismiyle Kabinet Konsil'e mümâsil ve azâsı yeykenin zî-nüfuzlarından müntehib olup umûr-ı memleket yed-i idâresine muhavvel havâs-ı vükelâ meclisi ve onun nezâreti tahtında bulunmak şartıyla başvekâlet hizmetini ifa eden dört zat dahi vükelâdan ma'düddür. Çin'de me'mûrîn-i mülkiye devletin kâffesi bî-araf bir hey'et-i mümeyyize tarafından bi'l-imtihan intihâb olunur.

Başvekâlet taht-ı nezâretinde Çilipo isminde altı nezâret ber vech-i âtî müteşekkildir. Şöyle ki:

Birincisi- Umûr-ı mâliye nezâretidir.

İkincisi- Umûr-ı mezhebiye nezâreti olup mezhep ve merâsim ve âdât-ı milliyeyi hıfz ve sıyânetle ferd-i vâhidin tebdîl-i mezhebine asla fırsat vermemek ve umûr-ı ma'ârifi gözetmekle mükelleftir.

Üçüncüsü- Umûr-ı harbiye nezâretidir.

Dördüncüsü- Umûr-ı nâfi'a nezâretidir.

Beşincisi- Umûr-ı adliye nezâretidir.

Altıncısı- Umûr-ı bahriye nezâretidir.

Ekâbir-i millet ve ricâl-i devletten mürekkep Tsing Lîyamen⁴⁵ yahut Çung Lîyamen⁴⁶ meclis-i umûr-ı hâriciyyeye nezâret eder (Bu defa Avrupalılar [s.9] Meclis-i mezkûru ilgâ ettirmeye çalışmışlardır.) Bunlardan ma'adâ iki reis ile elli âzâ'dan mürekkep Deça-Pon namında olan Encümen-i teftiş nüfûz ve iktidarca zikr olunan meclislerin kâffesine fâik olup vazifesi dâhilinde olarak bilcümle me'mûrînin mükellef oldukları vezâifi layıkıyla ifâ edip etmediklerini ve esbâb-ı terakkî ve mükâfâtı bi hakkın taharrî ve bâdî mücâzât olan harekâtı teftiş ederek doğrudan doğruya bâ rapor hükümdara ref'-i şikâyet eylemek salâhiyetini hâizdir. Fakat bu ve salâhiyet-i sâireyi sû-i isti'mâl edenler şedîden ceza görürler.

Vilayetleri — Hükümdar tarafından intihâb olunan on dokuz vilâyet valilerinin kavânîn mevzu'a-i mahâllîye ahkâmına tevfiikan uhdlerine tevdi' olunan umûr-ı mülkiye ile beraber tefvîz olunan vilâyetin kumandanlığı dahi vazifeleri dahilindedir valilerin doğrudan doğruya hükümdar ve kabine hey'etiyle muhâberegâ salâhiyetleri vardır.

Fakat vilâyâtın me'mûrîn-i mâliyesiyle hükkâm ve ma'ârif müfettişleri valilerin taht-ı idaresinde oldukları halde her biri Pekin'de olan merkez-i idareleriyle muhâberegâ edebilir.

Vilâyât ve tekrar elviye ve kaymakamlıklara münkasım olup bir Çin vilâyeti cesâmeti sebebiyle ekseriyet üzere seksen kaymakamlığa münkasımdır. Çin lisânında kaymakama Tao⁴⁷ ve zîr-i idâresindeki memlekete Taotî ve vilâyete Fu ve sancağa Çeo ve nâhiyeye Hiyat tevsîm ederler.

Çin'in idaresine idâre-i pederâne denir zîrâ vilâyât ve elviye ve kaza [s.10] memûrlarının ahâliye olan muhabbet ve hüsn-i muamelesi bir pederin ailesi efrâdına olan muhabbet ve şefkati derecesindedir. Pekin ve Tiyen Çin⁴⁸ vesâir bilâdda mevcut olan dârülacezeler mükemmeldirler. Bir âfet zühûrunda ebnâ-yı beşere muâvenet etmek Çinlilerin âdât-ı kadîmesinden olup taraf taraf iâne komisyonlar bulunur bir felaketin vuku bulduğu anda dört el ile muâvenet ederek musâbînin bir an evvel tahlîsine müsâra'at ederler.

⁴⁴ Junji-Chu.

⁴⁵ Zong-li Ya-men.

⁴⁶ Tsung-li Ya-men.

⁴⁷ Taotai.

⁴⁸ Tianjin.

Hükümet dahi nukûd vesâiresiyle meşhûr cesîm mîrî ambarlarında mevcut olan zahirenin musâbına tevzî' edilmesini emr eyler.

Rütbeleri — Ezmine-i kadîmede te'sis olunmuş altı nev' rütüb-i refî'a-i mülkiye mevcut olup merâtib-i mezkûreyi me'mûrinden her ferdin ihrâza salâhiyeti vardır. Rütbeyi ihrâz eden memur şapkasının tepesinde olan renkli tüylerden tefrîk olunur.

Cinsi — Çin ahâlisinin cinsine gelince birincisi (Hindu-Avrupalı) cinsinden orta boylu ikincisi cihât-ı cenûbiyesinde mutavattın olan kahve renginde kısa boylu ahâlidir ki asıl Çinli bunlardır. Üçüncüsü ma'lûmu'l-vech Tatar nev'i olup cümlesi muhibb-i âsayiş ve idare-i mevki' iye ve mahâllîyeye muktedir ve alkol isti'mâlinde müctenib ve çalışkan ve ticaret ve sanâyi'a mütemâyil ise de Mançurya ahâlîsi çalışkanlık ve Tibet ahâlîsi dahi çobanlıktan iştihâr etmiştir.

Çinlüler Japonyalılar gibi her fûnûn ve amelîyâtı kolayca tahsil eylemekte buldukları mücerrebâtan bulunduğu cihetle fûnûnun amelîyâtına icap eden âlât ve makineler kendileri imâl etmektedir. [s.11] Ahâlî-i mezbûre cesaretlerine dair tarihte bir hayli tafsîlât olduğu misillü kendilerinde ölüm korkusu olmayıp hatta bir müşkülât halinde ekseriyle kendini telef etmek adet hükmüne girmiştir. Eziyet ve meşakkat bilâ muhalefet tahammül dahi ederler.

Pekin yahut Peyking

Pekin'in manası dârü'l-hükümet-i şimâliye olup Piçili vilâyetinde kumsal bir ovada ve mansıbı Piçil körfezinde bulunan Pihu ve serfû'l-cereyân Huvinhü⁴⁹ nehr-i kebîrleri miyânındaki beş altı mil vüs'atında olan aralığında ve Tako limanından demiryoluyla 125 mil mesafede vâki'dir. Kısım-ı şimâlîsi Nîl Çing yani Tatarlar şehri ve kısım-ı cenûbîsi dahi Vit Çing yani Çinliler hâsıl olan Datong kanalının şimâli ve Vit Çing cenûbî yakasında vâki ve çevresi yirmi beş mil ve tûli otuz üç mil bir süvâriyle muhâttır. Bu sûr-ı cesîmin Mançu'ya ait kısmının kâ'idesi altmış ve irtifâ'ı elli ve üzerinin arzı kırk kademdir. Çinliler şehrinin etrafında bulunan surun kâ'idesi yirmi beş ve irtifâ'ı otuz ve üstünün arzı on beş kademdir. Fakat Şubûluluğu cihet-i dâhilisindedir. Âtîdeki haritada gösterildiği vecihle Pekin ve muzâfâtı on daire-i belediye merbûttür. Zamânımızda hisar filanın ehemmiyeti yalnız hayvan ve piyâdenin içeriye girmemesine hizmetten ibaret olup yoksa büyük top ateşine sedd-i Çin bile dayanamaz. Zaten Pekin şehrinin istihkâmları zamân-ı [s.12] hâzırın fenn-i harbine mutâbık yapılmamış olduğu cihetle duvarları hatt-ı müstakîm üzre bulunduğundan Çinliler düşman üzerine cenahtan ateş etmeye muvaffak olmayarak piyâdelerin girmemesine dahi bir şey yapamamışlardır.

Pekin Şehri

Her ne kadar ecnebî sefârethâneler Tatarlar şehrinin cenûb-ı şarkî köşesinde iki surun mahâll-i telâkîsinde vâki ise de cümlesi bir yerde olmayıp aralarına Avrupalı tüccarı ve bankaları vesâirin mağazalarıyla evleri girmiş [s.13] olmakla birbirinden epey fâsıladadırlar. Fakat altı Osmanlı dönüm yerde mebnî İngiltere sefârethânesi cümlesinin en büyük ve muhkemidir.

Merbi'ü's-şekl olan Mançu surunun her zıl'ı tahminen beşer mil tûlünde ise de zü erba'atü'l-ıdlâ'ü's-şekl olan Çinliler şehrinin uzun zıl'ları altışar ve kısaları üçer mildir.

Birbirinden bir miktar fâsılda iki duvar inşâ olup aralarındaki boşluk moloz vesâir ile imlâ edilerek husûle getirilmiş ve yirmişer yarda tefâvütte müte'addid kule ve tabyalar ve dokuz katlı lombar delikli birer kale ile oldukça tahkîm kılınmış olan sûr-ı mezkûrun muharebe⁵⁰ ma'budunun sarı kiremit ile örtülmüş puthânesini hâvî nisf daire şeklindeki kemer vasıtasıyla muhâfaza olunmakta olan iki kanatlı on altı kapısı olup her biri adeta birer muhkem kale teşkil eder. Her kapının üstünde dahi birer kule bulunmaktadır. Mezkûr kapıların kanatları gayet kalın demirden ma'mul olmakla beraber surlara mihlanmış cesîm rezeler üzerinde hareket etmektedir. Bir de mezkûr kapıların önünde birer parmaklık bulunup geceleyin mürûr ve ubûr yasaktır. Binâenaleyh akşamleyin saat on ikiden sonra tulû'uş-şemse değin bilcümle kapı kapalı kalırlar.

⁴⁹ Huang He/Ho.

⁵⁰ Bin sekiz yüz sene akdemki kahramanlardan olup fart-ı şeca'ati sebebiyle ahâlî tarafından ilah sınıfına idhâl olunan (Kong Ti) nam şahsın lakabıdır.[N.A.H.]

Şehr-i memnû'ü'd-duhûl yalnız fağfur ve ta'allukâtına ve hükümdar şehri mebânî-i mîriye ve vükelâ ve vüzerâ ile me'mûrîn ve kibâr-ı saireye ve Mançu eşrâf ve zengin ve tüccarı ve sefârethânelere mahsus olduğu misillü Çinliler şehrinde âmme vesâir nâsın mesâkin ve buyûtu ve semâ-i ma'bedi gibi bâzı ebniye-i meşhûre bulunur.

[s.14] Pekin'in Hayır caddesi ve Doğruluk caddesi nâmında olan caddeleri dünyanın en geniş ve müstakîm ve altı kilometre kadar uzun caddeleri olduğu gibi sokakları dahi kırktan altmış metreye kadar geniş ve granit taşıyla döşenmiş ve doğru derler hatta bir cadde dosdoğru üç şehrin kapılarından mürûr eder.

Pekin bir şehîrdir ki bu defa dahi Avrupalılar tahribine razı olamadılar. Pekin'in kısm-ı şimâlîsinde sakin olanların cümlesi iki milyon altı yüz elli beş bin hesap edilmiş ise de kısm-ı cenûbîsiyle şehir hâricindeki daireler dâhilinde tavattun edenler ile beraber Pekin beş milyona yakın nüfûsu hâvîdir.

Üç bin yüz şu kadar sene akdem Çeo sülalesi⁵¹ hükümdarının te'sis-kerdesi olan işbu Pekin şehri pek çok sademâta uğramıştır. Ezcümle 1214 sene-i milâdiyesinde Cengiz Pekin'i zapt ve fağfurun kâşânesini ihrâk etmekle fağfur kederinden kendisini ateşe ilkâ etmiştir. 1641 tarihinde Mançurların eline düşmüştür. Zamanımızda 1860 tarihinde Avrupalılar Pekin'i zapt ve beyt-i fağfuru ihrâk ettikten sonra geri çekilmişler idi. Fakat bu defa 1900 tarihinde Avrupalılar Pekin'e girmişler ise de tahribât ve târâcda bulunmadılar. Pekin'in ebniyesi garbın tarz-ı mi'mârîsinden büsbütün başka ve kendisine mahsus bir tarz-ı dilpesende tuğladan inşâ olunup üstü güzel kiremitler ile örtülüdür. Fakat bununla beraber bâzı emâkin-i husûsiye için timsâl olmak üzere kabul edilen kutu usûlü dahi vardır.

[s.15] Zenginlerin hâneleri bir bahçe derûnunda vâki olup bahçe dahi ekseriyâ müte'addid duvarlar ile muhâttır. Pekinliler hânelerinin duvar ve tavanını yaldız ile karışık türlü türlü boya ile boyamak ve nakış ve renkler yapmak ve kağıtlamaya pek münhemkidirler. Bu hususta dahi Avrupalılar Çinlilerin taklidini yapa yapa az vakitte onları geçecekler. Pekin'de dükkanların mağazaların altında birer tahta minare bulunur. Minare-i mezbûre binadan yüksekçe olup mağazanın müstemil olduğu emti'a ve cins ve fiyatını mübîn yaldızlı ibâreyi hâvîdir.

Pekin'de zâbita nihayet derecede müteyakkız bulunduğu misillü belediye dahi fevkalade bir surette fa'al ve basîretkârâne davranıyor. Bundan ötürü şehri mezkûrda müşterileri aldatmak ve iz'âc etmek gibi adet yoktur. Müşterileri celb etmek için yalnız minare-i mezkûrelere muhtelifü'l-elvân bandıralar temevvüc ettirilir.

Hele esnâfın esvab-ı mütelevvinesi bahriye alayına andırır ve tüccarın dükkanlarının cephesine asmış oldukları eşkâl-i muhayyele ve muhtelif biçimli rengârenk kandiller Çinlilerin sûret-i dâimede şehri-âyin ve donanmaya pek çok heveskâr olduklarını bildirir. Pekin şehrine dâhil olan bir ecnebî muntazam dükkanlar ile içindeki eşyâ-yı nefiseyi temaşaya koyulup yeknesak cadde ve bilhassa ahz ve i'tâ edenler ile dolu bulunan Hayır ve Doğruluk caddelerini gezine gezine iki şehir miyânındaki sura yaşadığı zaman üzerindeki kuleler ile heybetnümâ kapısını görüce pekîn şehri gerçekten dünyanın en cesîm ve mutantan şehri imiş demekten kendini alamaz[s.16] Çinlilerin dükkanlarında kâin hücrelerde birer ufak put bulunur ve putların önünde mütemâdiyen bir kandil yanar. Müşteri dükkana gireceği sırada duvarda mihli ve üzerinde duâlar bulunan matbu kaba kağıt demetinden bir tanesi koparılıp kandil-i mezkûrdan yakılarak dükkanın eşîği bırakılır ondan sonra müşteri onu basarak içeri girer avdetinde dahi bereket versin makamında tekrar bir kağıt yakılır.

Pekin'in ne derece güzel ve zengin ve muntazam ve büyük olduğunu bundan anlamalıyız ona müstevli olan düşmanı dahi Pekin'e kıyıp tahribine tîşe-i galibiyet vurmaya hiçbir türlü razı olamayız.

Havâyic-i yevmiye-i zarûriye-i beşeriyeyi hâvî hareketli dükkanlar sokak sokak dolaştırıldığından bu yüzden ahâliye pek suhûlet vardır. Sokaklar adeta çarşı kesilir. Şöyle ki hecin develer ile Tataristan'dan vürûd eden kömür ve meyveler ve sebzevât ve el arabalar sabahleyin meydanlarda ol kadar hıncahınc oluyorlar ki kibâr ve me'mûrînin ihtişamlı sedyeleri ve düğün ve cenaze alaylarının geçmesi pek güç olur.

Hele hokkabazlar ve maskaralar ve cambazlar ve sevk hekimleri ve falcılar ve çalgıcılar ve çingeneler vesairin sadâlar şamataları birbirine karışıp ecnebîyi hayrette bırakırlar. Bununla beraber bunca gürültü ve

⁵¹ Zhou Sülalesi.

şamataların hepsi büyük ve geniş caddelere mahsûs olup mahâlle sokakları sükût-ı tâmmede ve emniyet-bahşdırlar mahâll-i âsâyiş umûmî olarak çıt diyecek bir şey bile olmadığı garip şeylerdendir. İşbu kalabalıkta kadınlar dahi bulunurlar[s.17]hatta kibar sayılan Tatar familyalara mensup esb süvâr olarak Tatar nisvânının erkekler gibi serbestçe gezmeleri ve atı idâre etmekteki isti'dâd ve maharetleri sezâvâr aferin ve tâhsindir. Fakat asıl Çin nisvânı ekser evlerinde mahbus gibi imrâr-ı hayat etmeye alışmış olmakla Pekin'den dışarıya çıkmazlar.

Pekin'in dört yol ağzı tabir olunan caddelerindeki ebniye her ne kadar garbiyyûna sade gözüküyor ise de kemer ve balkonlar ve bâhusûs müdâfa'a-i milliye ve mahalliye uğrunda fedâyı can edenler ile tûl-i ömr ile mu'ammer olanların ibkâ-yı nâmı için ina edilmiş ebniye ve tâk-ı zeferler câlib-i nazar-ı dikkattirler. İşbu yâdigarların taştan inşâ olanları az değil ise de ekseri ahşabdan ma'müldür.

Kale kapısı gibi cesîm kapılarının her iki tarafında ufak kapılar bulunur bunların kâffesi yaldızlı ve elvân-ı mütenevvi'adan yağ boyalıdırlar. Biz Pekin'e cenûbundan dâhil olduğumuz için o taraftan tarif ve beyân ederiz. Şöyle ki Çinliler şehri tabir olunan Pekin'in kısm-ı cenûbîsi emti'a-i ticâriye-i dâhiliyenin her nev'iyle mâlâmâl bulunur. Şehr-i mezkûrda ta'lim-i askeriye mahsûs bir büyük meydan ve sur ile mahsûr bir yer vardır ki orada zira'at ilahına kurbanlar kesilir ve yevm-i mahsûsda senede bir defa imparator oraya gelip çift sürer. Yine ol tarafta Konşnağ namında bir hadîka-i ferahfezâ vardır. Mançu'nun semt-i cenûbî ve garbîsinden cereyan eden çayın suyu ahâlînin ihtiyâcını def ettikten [s.18] Ma'adâ bağ ve bostanları irvâ ve iskâ eder. Gerek çayların suyu gerek uzaktan getirilen sular gayet leziz ise de kuyuların suyu Avrupalıların hoşuna gitmiyor. Çinliler şehrinin hâneleri umûmen mavi renktedir. Çinliler şehri geze geze şimâle doğru gidildikde nihayetinde büyük kale kapı ve serifik sura tesadûf olunur. Mezkûr kapıdan içeri girilince kendimizi Mançu yahut Tatarlar şehri içinde bulduk. Şehr-i mezkûrun hâneleri pembe renkte olup Müslüman Tatarlar kesretle burada meskündür. Pek çok cevâmî'-i şerîfe ve medâris vardır.

Şehr-i mezkûrda en büyük altı vezâretle Ning Huking yani sulh ve salâh-ı ebedî ilahının mabedi namında müzeyyen ve cesîm bir puthane ve şehr-i mezkûru şereflendiren Tibet ahâlîsinin ta'lim ve terbiye-i dîniyesine mahsus lama mektebi ve mekteb-i millî vardır.

İşbu mekteb-i millî nezâret ma'ârif makâmında olup kâffe-i cem'iyet-i ilmiye ve fennîye ve mekâtib ve medârisin emri addolunur. Mekteb-i mezkûrda bütün Çin'in fusahâ ve bülegâ içtimâ' ettikleri gibi me'mûrîn-i mülkiyenin imtihanı dahi orada icrâ olunur.

Hele yekpâre çinîden dökülmüş gibi gözükken dokuz katlı adliye dâiresi ve yedi renkte boyanmış vâsi' odalarının hâvî olduğu sanayi görenlere hayranlık veriyor. Ertesi gün sabahleyin sütlü kahve içtikten sonra Mançu'yu eze geze nihayet öğleden sonra yine bir büyük kapı sura rast gelerek içerisine daldık. Bu şehr-i celîlü's-şân Havang⁵² Çinig tesmiye olunur. Şehr-i mezkûrun çevresi altı mil olup[s.19]etrafındaki sur yirmi kadem mürtefi' ve dört büyük ve üç küçük kapıya mâlik ve ayağında bulunan su ile memlû bir hendekle mahsûsdur. Şehr-i mezkûrun hâneleri umûmen yeşil renktedir.

Şehr-i mezkûr her ne kadar müte'addid puthâneler ve esliha depoları ve meşhûr zahire ambar fağfuru ile pek çok zahire ambarları ve mekteb-i harbiyeyi müştemil ise de şâyeste-i zikr olarak büyük bahçesinin ortasında bulunan yüz elli kadem mürtefi' Kingsan yani cebel-i Ümit nâm musanna' dağ ve üstündeki altın puthâne şâyân-ı temâşâdır. Mezkûr dağı memnû'u'd-duhûl şehrinde bir hendek tarîk ve bir mermer köprü rabt eder. Kezâ bahçe-i mezbûrda bir mil tûlünde bir göl dahi bulunur ki bu göle Pekin'in semt-i garbîsinde kâin dağlardan isâle-i miyâh ediliyor. Mezkûr göl üzerinden dokuz gözlü bir mermer köprü vasıtasıyla mürûr ve ubûr edilir. Yine oralarda imtihan-ı askerî dâiresi ve onun karşısında altmış kadem irtifâ'ında ve bakırdan ma'ul yüz elli mev'ûd Buda heykeli ve dört bin beş yüz sene akdem ipek böceğini keşfederek ondan hâsıl olan ipeğin sûret-i isti'mâli ihdâs ve ta'mîm ile tohumunun muhafazası zımında bir tohumhâne inşâ ve dut ağacı gars eden Yuganfi nâm zatı yâd ettirmek için mezbûr tohumhâne ile ağacın kurbunda inşâ edilen Büyük Bahtiyarlık ma'bedi vardır ki Çin kadınlarını teşvik etmek üzere senede bir kere fağfur zevcesi ma'iyetinde pek çok kadınlar olduğu halde puthâne-i mezkûra gelip kurban keser.

⁵² Haiyang.

Şehr-i memnû' u'd-duhûl⁵³ — Şehr-i mezkûrun çevresi iki buçuk mil [s.20] olup etrafında sarı kiremit ile örtülmüş ve müte'addid kuleyi hâvî elli kadem mürtefi' pembe bir sur ile muhâttır. Şehr-i mezkûrun ebniyesi umûmen sarı renktedir. Şehr-i mezkûrun cesîm kule kapısından salon-ı umûmiye kadar mümted yol mermer ve gümüş renginde olan bir nevî taş ile döşenmiştir. İmparatorun zatına mahsûs olan Miri Diyan⁵⁴ kapısı bilcümle kapıların en müzeyyen ve güzeldir. Müşârünileyh mezkûr kapıda süferâya hediyeler ihdâ eyler ve mağlup olmaz kuvve-i harbiyesine esir düşenlere çeşm-endâz olduğu misillü istediği zaman arz-ı dîdâr eyler.

Emniyet-i tâmme — Tay Humun⁵⁵ kapısı civarında vâki Tihu yani divan-ı mûsikî nâm binayı reffî kâindir. Yirmi kadem irtifâ'ında olan bir mermer satıh üzerinde mebnî ve yüz on kadem bir irtifâ'a mâlik olan bu bina sâfi mermerden inşâ olunmuştur.

Binâ-yı mezkûrda bulunan taht odası iki yüz kadem tûlinde ve doksan kadem arzındadır. Fağfur-ı Çin burada nevrüz ile yevm-i velâdeti gibi eyyâm-ı kebîrede derbâr eylediği misillü bir cihetinde ale's-sabah umûr-ı hükümet hakkında kabinesine ta'limât vermek mu'tâdındadır. İstirahatgâh-ı semâvî itlâk olunan Ka'en tasnağ kiyong köşkü en mukaddes sayılıyor.

İşbu müzeyyen ve muhteşem köşk fağfurun has nişîmengâhı olup izn-i imparatorîyi istihsâl etmeksizin asla yanaşılmaz yine oralarda bulunan Yuan Men Ten nâm köşk en debdebelidir.

Bazen köşk-i mezkûrda hal umûr-ı mühimme zımnında büyük meclisler in'ikâd eylediği gibi tevcîhât dahi orada icra ediliyor.[s.21] Beş yüz milyon nüfusun hükümdarı ve ejderha serîrinde kâ'id ve fil dışından ma'mul altın saplı hilal gibi çifte çöple ta'âm eden sağîrû'l-sin fağfurun oturduğu mükemmel Yang Çiş Tiyan⁵⁶ nâm köşk mekânât-ı hükümdârînin ortasında vâki Çayang Çing⁵⁷ Mu nâm imâretin cihet-i garbisinde bulup cenûb tarafındaki kapının arkasında büyük selamlık odası vardır. Köşk-i mezkûrun yedi bölmesi olmakla beraber üç dâireye münkasım olup her bir dâirenin ortasında on kadem irtifâ'ında birer kapı vardır. Bu kapıların üst tarafı rengârenk boya ile boyanmış ve türlü türlü çiçekler ile donatılmış olduğu gibi çiçeklerin arasında meymenetli ibâreler yazılıdır. İşbu kapılar daima açık bulunur ise de üzerinde kışın soğuktan muhafaza eden ipek ma'mûlâtından ve yazın dahi havayı mâni olmayacak derecede ince kamıştan ma'mul perde hâil bulunur işbu perdelere sarf olunmuş ibrişim haytî ilk görünüşte göze neş'e verecek bir surette mahâret-i üstâdâne ile yerleştirilmiştir. Mezkûr kapıların ittisâlinde duhûl ve hurûc kapısı tabir olunan küçük ikişer kapı daha vardır.

Köşk-i mezkûrun odaları şimâl-i Çine mahsus Kanig⁵⁸ denilen bir nev kumaş ile döşenmiş ve Çin'in mensûcât-ı nefisesinden olan kırmızı örtü ile örtülmüş ve döşemesi Avrupa halıyla tefrîş olunmuş gibi minder ve yastık üzerlerine yüzlerce ejderha ve kanfes resimlerini hâvî serme örtüler yayılmış bulunur.[s.22] Mezkûr odalar vasfa gelmez derecede eşyâ-yı nâdire-i asriye ile dolu bulunur.

Fakat müzehâne denmeye şâyân olan mezkûr odalar müşârünileyhin ezber işâreti üzerine tebdîl ile müşârünileyhin hâhişine göre tarz-ı cedîde üzre tertip edilir.

Mezkûr Yang Çiş Tiyan köşkü arkasında dersâne-i hükümdârı vâki olup alfranga saat dörtte altıya kadar me'mûrîn fağfur ile görüşmeye me'zundurlar.

Kasr-ı mezkûrun şark ve garb tarafındaki kapılardan berâ-yı ziyaret dâhil olanlar me'mûrîn-i kasrın ortasına yarım mil mesafe kadar yayan giderek kabule muntazıran oda-i mahsusta dolaşırlar fakat senede bir kere ziyarete gidenlere mahsûs bir ikram olarak sandalyeye oturmaya müsaade olunur.

Genişliği otuz yarıdan ibaret olan mezkûr odanın önünde on beş kadem vüs'atinde bulunan merdiven üstüne gölge eden münakkaş balkon tavanı merdivenin iki tarafında bulunan gayet parlak ve oymalı çifte direkler üstüne nâzkâne bir tarzda dayanmaktadır.

⁵³ Yasak Şehir.

⁵⁴ Meridian/Wümén.

⁵⁵ Tâihémén.

⁵⁶ Yangxindian.

⁵⁷ Qianqing veya Jiaqing olabilir.

⁵⁸ Caning Fabric olmalıdır.

Harpu tarafından fağfura takdîm edilen hedâyâdan beş yüz yirmi isti‘âb eden birkaç âvize ile eski ve yeni acâib-i âlemden pek çoğu mezkûr köşkte bulunur.

Fağfur-ı lâhik on altı yaşına vardıkta vâlidesi Devager⁵⁹ rütbe-[s.23]-sine nâil olacağı gibi pederi dahi Tai Şang Havang⁶⁰ lakabı ile mülakkab olacaktır.

Ayda bir kere müşârünileyh ile görüşmek için giden vâlideyni mükâlemeye başlamazdan evvel bir defa müşârünileyhin önünde diz çökerler. Müşârünileyh eyyâm-ı tufûliyyette günde bir buçuk saat Çin ve diğer bir buçuk saat Mançu lisanlarının tahsiliyle imrâr-ı vakt edip iki saat kadar ta‘lim-i askeride çalışır.

Pek vesî‘ olan imparatoriçe köşkünün kapısı fağfurun çiçekler bahçesine doğru vâki‘dir. İşbu bahçe ve kapı arasındaki tarîk-i hükümdârâne tenezzühe mahsustur.

Köşk-i mezkûrun etrafında müte‘addid köşkler, ufak ormana andırır bahçeler, bostanlar, müzeyyen puthâneler, çayırlar, göller, şadırvanlar, türlü türlü çiçekler ile mâlî tabakalar bulunmaktadır. Amma siyah yeşim taşından ejderhâ şeklinde yapılmış olan köprü hakîkatte hayret efzâ-yı ukûldür. Köşk-i mezkûrun ittisâlinde bir de kütüphâne vardır ki bilâd-ı Çin’in her tarafında tab‘ olunan matbû‘âtın birer nüshası orada bulundurulur yine ol civarda nihâyet derece müzeyyen bir puthâne vardır ki eyyâm-ı mahsûsa-i resmîyede fağfur oraya gelip ahlak ve terbiye-i ferzendânenin hüsn-i nişânesi olarak ecdâd ve eslâfının ervâhından istimdâd eyler.

Yine oralarda bulunan müte‘addid köşklere altı tanesi fağfurun prenseslerine ve bâkî kalan müdire ve usta vesaireye mahsûsdur, dârü’ş-şûrâ [s.24]ittihâz olunan Safvet-i Semâviye⁶¹ köşkü vardır ki büyük silahhâne ve cephâne ve matba‘a-i hükümdârî onun dâhilindedir. Avrupa ebniyesi mebânî-i mezbûreye hiçbir vecihle müşâbih ve fâik değil ise de buna şâne-i hükümdârî [s.25]nefsü’l-emrde fevkalade ihtişamlı olmayıp bir katlı ve pek sadedir. Tiyen Çin’den Pekin’e kadar olan 80 mil gayrı zî-zer‘a araziye Hû akıntısı çevrilirse dehşetli bir bataklık vücuda gelebildiğinden ma‘adâ Pekin’e başka bir hizmet-i mühimme edemez. Zaten fenn-i harp nokta-i nazarından Pekin muhkem bir mevki‘de te’sis ve inşâ edilmemiş olduğundan pek kolaylıkla istilâ ve zabt edilebilir. Birkaç karyenin ictimâ‘ından şehir şeklini alan Pekin’in târih-i te’sisi bizce meçhul ise de Çinlilerin beyânına göre Pekin üç bin yüz şu kadar senelik eski bir şehirdir. İbni Batûta’nın mu‘âsırı olan Romalı Marko Polo seyahatnâmesinde Pekin’in adını Kambalu⁶² yani şimâl hükümdârî veyahut Tatarlar şehri diye yazmıştır. Mîladın bin dört yüz tarihinde Kubilay Han Pekin’in termîm etmiştir. Seyahatnâme-i mezbûrede bunca asır akdem yine Pekin’in caddeleri gayet geniş ve düz ve uzun ve iki tarafında muntazam ve yeknesak dükkanlar olduğu beyân olunmuştur. Evvel Çin’in merkez-i hükümeti Nin King⁶³ beldesi iken bundan altı yüz sene akdem Kubilay Han nâm hükümdar Pekin’i pâyitaht ittihâz etmiştir.

Pekin’deki vesâil-i tathîriye-i kadîme yalnız Londra ve Paris kadar çok değil ise de zabıta ve belediye dairelerinin takayyudât ve takayyudât-ı mütevâliye sayesinde Pekin’de râ’iha-i kerîheden eser yoktur. Her evde kapaklı kilitli havruz bulunur ve muhteviyâtı sebzevât ile mübâdle olunur. Şöyle ki sebzevâtçılar tarafından kapalı havruzlar el arabasına vaz‘ olunup derhal bostanlara nakl olunur. Pekin’de binek atlar ve arabalar ve sedyeler ve tahtirevanlar kesretli olmakla beraber kibarlar ata binmesini severler.[s.26]Pekin’den on mil mesafede on iki mil merbi‘ imparator bağı nâmıyla bir sayfiye vardır ki hâvî olduğu göller ve ırmaklar ve kayalar ve dağlar ve ormanlar hâl-i tabi‘îsi ve âsâr-ı kuvve-i fâtıra ile otuz tane hükümdar köşkü bir karyeciğinin manzara-i tabi‘îyesini irâe eder yine oralarda on dört kadem merbi‘ ve yirmi kadem mürtefi‘ ve sâfi bakırdan yapılmış bir puthâne vardır ki ziyarete gelenlerin fikrine vâle ve hayran eder. Pekin etrafındaki arazi kumsal olduğundan mahsuldar değildir. Pekin ahâlisinin havâ’ic-i zarûriye ve evkât-ı yevmiyesi uzak uzaktan ve ekseriya Pihu ve Yuhu kanalları tarîkiyle vürûd eder ise de kibar sayılan Mançu’nun gıdası olan sığır ve koyun eti mevsim-i şitâda Moğolistan’dan gelir.

⁵⁹ Dowager.

⁶⁰ TâiShàngHuáng.

⁶¹ Gökse/semavî Saflık Sarayı Qiánqīng Gōng olabilir.

⁶² Cambaluc.

⁶³ Nanjing.

Ma'amâfih Pekin civarında kaz ve ördek ve tavuk ve bıldırcın ve keklik ve tavus ve emsâli kuşlardan pek çok bulunur hele kışın Pekin civarında sayd ve şikâr pek eğlenceli olur.

Pekin ahâlîsi Hint ahâli-i kadîmesi gibi dört sınıf olup birinci sınıfı teşkil eden Mançu büyük ve küçük me'muriyetle askerlik eder. İkincisi tüccar olup bunlar nihayet derece zengindirler. Üçüncüsü esnaf dördüncüsü rençber vesâirden ibarettir. Bunlar vilâyâtın gelip Pekin'de iş bulurlar.

Hsyanfu

Bu defa Pekin'in zî-kıymet eşya ve nukûduyla imparator ve imparatoriçe ve ta'allukâtı ve kibâr vesâirin melce ittihâz ettikleri Hsyanfu⁶⁴ şehri Çin kıt'asında gerek hıfz-ı sıhhat gerek medeniyet ve ma'ârif ve servet nokta-i nazarından birinciliği hâizdir. Şehr-i mezkûrun Sinkifu, Sapanfu, Hisyangfu nâmında diğer[s.27]üç adı daha vardır.

Siyangü'daki âsâr-ı atıka kavâmininin bütün Çin'de şöhreti vardır. Şehr-i mezbûr bundan üç bin iki yüz sene akdem te'sis edilip iki bin sene kadar Çin-i şarkînin şanlı merkez-i hükümeti idi. Siyangü, Vihu ve Fenghu⁶⁵ nâm enhâr-ı kebîrenin mahall-i telâkîlerinde ve Pekin'den dosdoğru yedi yüz mil mesafede vâki'dir. Şehr-i mezbûr ticaret için tabi'î bir büyük merkezdir.

Şehr-i mezbûrun yüksek surunun çevresi on mili ve caddeleri geniş ve doğru ve dükkanları muntazam ve müzeyyen ve büyütmâ-ı mahâllâtı bağ ve bostanlar içinde vâki'dir.

Şehr-i mezbûrda hükümrân olan büyük fağfurların en şöhretli ve birincisi iki bin iki yüz sene akdem Kaotu⁶⁶ nâm fağfurdur. Ol şehr-i mezbûrun etrafında cibâl ve telâl kesretli olduğu cihetle Mâirîn ve Âbirîn çok müşkülât çeker idi.

Binâenaleyh müşârünileyh yüz bin amele ile dağları kestirip dereleri doldurarak muntazam şose yollar yaptırmıştır.

Bâzı yerlerde? Asma köprüler inşâ ettirmiştir. Hatta mezkûr köprülerden birisi yüz elli arşın tûlinde ve yerden beş yüz kadem mürtefi' olup el-yevm kemâl-i metânetle mevcuttur.

İşte asma köprü inşâsı usûlünü Avrupalılar oradan öğrenmiş olsalar gerektir. Siyanfu'da top ve tüfek imâline elverişli fabrikalar vardır, işbu fabrikalar daima işletilmektedir.

[s.28]Şehr-i mezbûrda bir müzehâne-i resmî vardır ki hâvî olduğu âsâr-ı atıka hiçbir yerde bulunmaz binâenaleyh müzehâne-i mezkûr acâib hâne denmeye şâyândır.

Mukdin

Mançurya eyâletinin merkez-i hükümeti olan Mukdin Şehri⁶⁷ Liyav⁶⁸ nehri kenarında ve Pekin'in şimâl-i şarkîsine doğru dört yüz yirmi beş mil mesafede kâin bir demiryol hattıyla Pekin'e merbût ve taştan inşâ olunmuş bir hisâr ile muhât ise de hisârın hârici dahi iki mil mesâfesine kadar ma'mur olup bu kısım ma'murun etrafında çamurdan bir ikinci sur daha vardır. Hükümdara mahsus ebniye ve daire şehrin ortasında mebnî olup bunlar dahi bir üçüncü hisâr ile muhâttır.

Mukdin'de hükümdâr-ı hâzırın sülâlesine mahsus pek çok mekâbir mevcut olmakla Çinliler bunları ziyaret için pek uzak mahallerden bile kalkıp gelirler.

Mukdin şehri Mançuryalıların en mukaddes makâmı olduğu ecilden teberrükât ve hazâin-i dîniyeleri Mukdin'de mahfûzdur. Nitekim bu defa evrak-ı havâdisin verdiği ma'lûmâta göre Mukdin şehrindeki hazinede yüz yirmi milyon dolar kıymetinde nukûd ile çok zî-kıymet cevâhirât ve edevât mevcut imiş. 1887 tarihinde icrâ edilen tahrîr-i nüfusta Mukdin şehrinin seknesi üç yüz bin kişi olduğu anlaşılmıştır. [s.29]

NinKing

⁶⁴ Xi'an Şehri olmalıdır.

⁶⁵ Fenghu nehri.

⁶⁶ Han Gaozu.

⁶⁷ Mukden günümüzde Shenyang olarak bilinir.

⁶⁸ LiáoHé.

Üç bin dört yüz sene akdem Çin kıt’asının kürsi-i hükümeti olan işbu Nan King beldesi Çinliler indinde merkez-i ma’rifet ve ilm ve hikmet olmak üzere meşhûrdur. Ahâlîsi bir milyon beş yüz bindir.

Şehr-i mezkûrede el-ân mevcut olup resimde gösterildiği surette harâbiyete yüz tutan yekpâre çiniden inşa olunmuş gibi gözükken on üç katlı kule acâibâtan ma’düddür. Mezkûr kule üç yüz yirmi dokuz kadem mürtefi’ olduğu gibi inşaâtı on dokuz sene zarfında tekmil olmuştur.

Çin Âlem-i İslâmiyeti

Peygamber-i âhirü’z-zamân Sallallâhu Aleyhi Vesellem Efendimiz Hazretlerinin ashâb-ı kirâmından Ebû Kebşe Hazretleri taraf-ı risâletpenâhîden davet-i İslâma ta’in buyurulup altı yüz sekizinci sene-i milâdiyesinde Çin memâlikine irsâl olunmuş ve Çin imparatorî tarafından ihtirâmât-ı fevkalade ile kabul olduğu tarih-i İslâmda mukayyed olduğu gibi cuyûş-ı İslâmiye bahren Malaka boğazını bi’l-mürûr Yunan⁶⁹ ve Niton vilâyetine ve berren Kaşgar tarîkiyle Kansu ve Şansi⁷⁰ vilâyâtına dâhil olmuştur. El-yevm eyâleteyn-i mezbûreteynde on beş ve bütün Çin ülkesinde elli milyona yakın İslam mutavattın oldukları yeni tahrîr-i nüfustan müstebân olmuştur. Çin İslamları hakkında Rusyalı bir müellif diyor ki Zan ve tahminimiz hilâfında Çin’de Müslümanlar kesret[s.30]üzre olup hele asıl Çinliler içinde dîn-i mübîn-i İslam öyle sür’atle terakkî etmektedir ki bir gün Çin’in mezheb-i umûmîsi olacağı muhakkaktır. Vilâyeteyn-i mezkûründe pek çok a’lemü’l-ulemâ ve zî-nüfûz ve kuvvetli rüesâ-yı İslamiye ve müte’addid mekâtib ve medâris ve mesâcid vardır.

Nesf-i Pekin şehrinde iki yüz bini mütecâviz Müslüman ve birkaç yüz medâris ve cevâmi-i şerîfe olduğu misillü nezd-i hükümette İslâmın hürmet-i mahsûsası vardır.

Çin lisânında İslama Hui-Hui yani Cenabı Hakka teslim ve rıza ehli ve dîn-i mübîne dahi Hui-Hui Kiyao⁷¹ ve Çin Çing Kiyao yani doğru ve pâk olan dîn. En evvel Çin’de inşa olunan camiye Çin-Kiyao-Seri yani dîn-i pâk pereştihgâhı ve mesâcide Lapi Seri⁷² yani îfâ-yı merâsim-i dîniye yeri ve bazen Hui Hui Tang yani mahâll-i ictimâ-ı Müslimîn ve Arabî resmü’l-hat ile yazılı Arapça ve Farsî te’lifât-ı İslâmiyeye Hui Hui Çu O tesmiye ederler.

Çin ahâli-i İslâmiyesi ekseriyet üzere ehl-i sünnet ve’l-cema’at Hanefiyü’l-mezheb olup Çince efendi manasına Çu lâfzını bâzı kere Allah lâfza-i celâle yerine kullanırlar.

Fakat Çin İslâmî havâyic-i zarûriye tedârîki zımnında kadem be kadem Çinlilere taklit ve teb’iyet ettiğinden orada kapalı kalıp merkez-i İslamiyet ve hilâfet-i uzmâ ve bilâd-ı sâire-i İslâmiyeye şedr-hal ile akâidlerinin bir kat daha te’min ve takviyesine pek de ikdâm etmiyorlar. [s.31]Ve hasbe’l-me’muriyet ve’l-ma’işet Çin felâsifesine sâik olmaya mecbur ise de putperest Çinliler gibi kedi ve köpek ve sâir canavarları yemezden başka afyon ve tütün emsâlini kullanmazlar. Çin’de Müslüman prensler imtiyâz-ı mahsûs ile mümtaz olup vergi vesair tekâliften muaftırlar. Müşârünileyhim hükümetin işlerine karışmazlar. Yalnız hükümet tehlikeye düşür olduğu zaman müdâfa’asına koşup kahramâne ve cansiparâne hademât görürler. Hatta bu hareketleri Japonya asâkiri asıl Çin içerisine dalacağı sırada müşâhede olmuştur. Çin Müslümanları fağfuru ifrât derecesinde sadâkat ve vefâdarlıkta bulunup evladını dahi o yolda terbiye ederler. Ve zamân-ı kadîmde Çin’in mezheb-i resmîsi İslam olup sonradan Çinlilerin i’tikâdı bozulduğunu iddia ederler.

Çin hükümeti İslam ile nihâyet derece şefkat ve mürüvvetkârâne muamelede bulunup dîn-i İslâmın usûlü kavânîn-i mi’âd ve maaşa mutâbık olmakla beraber birkaç merâsim-i kavmiye müstesnâ tutulduğu halde dîn-i İslam Çin’in mezâhib-i sâiresine muvâfık olduğunu kerrâtle resmen ilan etmiştir. 1384 sene-i milâdiyesinde⁷³ Tiyensin nâm fağfurun bir levhaya hakk ettirmiş olduğu ibâre-i resmîyenin tercümesi şöyledir ki İslâmın bânisi büyük peygamber ve Allahın kul ve resûlü olup müşârünileyh bilâdımızın semt-i garbisinde tevellüd etmiş idi. Kendisine semâdan nâzil olan otuz cüzlü kitap bütün dünyayı ziyâlandırmıştır. Müşârünileyh büyük padişah ve peygamberlerin serdârıdır. Müşârünileyh saltanatları ibkâ ve ahâlîlerini sıyânet ve himâye etmiştir.[s.32] Müşârünileyh beş vakit namaz kılıp duâ ve niyâz eylemeye

⁶⁹ Yunnan.

⁷⁰ Shaanxi.

⁷¹ HuiHui Jiao?

⁷² Bu ifade SiLi olabilir.

⁷³ Hongwu Dönemi (1328-1398).

emir buyurmuştu. Müşârunileyhin telkînâtına nazaran sıfat-ı ilâhîye ile muttasıf olan doğru Allaha tapmak farzdır. Binaenaley i'tikâd-ı mezbûr eslâf ve ahlakımızın i'tikâdına muvâfıktır.

1730 sene-i mîlâdiyesinde Çinli bir hâkimin İslam aleyhinde tertip etmiş olduğu raporu fağfûr Yong Çeng⁷⁴ aldıktan merkûm hâkimi tekdîr ve tevbîh ederek demiştir ki Buradaki Müslümanlar vatandaşımız ve Çinli ailesinin efrâdındandırlar. Binâenaley emr ediyorum ki sair Çinliler misillü Müslümanların serbesti-i mezheplerine kimse müdâhale etmesin Müslümanlar kavânîn-i mahalliyeye ri'âyet ve akvâm-ı gayrı müslimeye hüsn-i mu'amele ve hürmet ederler. Mezheb-i i'tikâda bağlı olduğundan dolayı bir kimse diğer bir kimsenin akîdesini tecavüz etmek salâhiyetini hâiz değildir. Fert şecâ'atinden nâşî Müslüman Tatarlar Çin ordularında mümtâz yerler tutmaktadır. Hatta fağfûrun hâssa alayında pek çok İslâm zâbit ve asker vardır. Me'mûrîn-i mülkiye içinde dahi İslam me'mûrîn pek şöhretli olduğu gibi daima hükümetin hüsn-i teveccühüne ma'tûfturlar.

Vatken nâm papazın neşr etmiş olduğu cetveline göre müstemleke-i ecnebiye ve aksâm-ı sâiresiyle Çin'de Katolik kilisesi 3930 ve mekteb-i ibtidâ'î 2913 ve mekâtib-i âliye 49 adet olduğu misillü nüfus dahi Avrupalı olarak 750 ve ekseri yerli olmak üzere mecmû' nüfûs-ı Hristiyâniye 532.448'den ibârettir bunlardan Pekin ve Nanking şehirlerinde yüz elli bin kişi bulunuyorlar.

[s.33] Mezhebi — Çinlilerde İslâm ve putperestlik olarak iki mezheb vardır. İslam mesâcide ber vech-i mezkûr Çin Kiyâvseri⁷⁵ ve Lapiseri ve putperestler ibâdethânelerine Çinçâs tesmiye ederler. İslamın gayrı ahâlinin cümlesi mezhepçe üç kısma münkasım ise de [s.34] beyenlerinde esâsen bir güne ihtilâf olmayıp berâ-yı nâm Fo⁷⁶ yani⁷⁷ Buda Hunfuço⁷⁸ ve Ta'ize⁷⁹ taparlar.

Hükümet tarafından mezâhib-i sülûse-i mezbûrenin cümlesine de müsa'ade olduğundan Çin'in her tarafında müte'addid puthâneler var lâkin nefsü'l-emrde Çinlilerde mübâlât-ı dîniye mefkûd olup terbiyeli bir Çinli hangi mezhepten olduğu sualine: Âlemde edyânın kesreti var ise de akıl ve idrâk bir olduğundan cümlemiz kardeşiz cevabını verir.

Müddet-i medîde bilâd-ı Çin'de evkâtgüzâr olmuş Mister Midon'un beyânına göre Çinlilerde bulunan ta'assup ve mübâlât-ı dîniye Avrupalılardan ziyâde olmayıp şu kadar var ki Avrupalılar indinde dince ve katunca mezmûm olduğu halde Çinliler raddesine tenezzül etmek medeniyetin âsâr-ı fi'iliyesinde addolunsa becâdır. Çin putperestlerinin ibâdetleri Hindular gibi ekseriyet üzere eslâfın ervâhına perestîştin ibâret olup hatta ehl-i servetten olanların hanelerinde [s.35] her ne kadar ecdadlarının ervâhına tapmak için mahsûs bir oda bulunur ise de sabahleyin saat on ikiden evvel ve akşamleyin on ikiden sonra [s.36] gidip ibadethânelerde tunçtan ma'mul sini gibi değirmi çan ve davul çalarak boynuz veya tunç veyahut kocaman boncuktan i'mâl edilmiş sur üfürülerek ve güzel güzel kokulu buhurlar yakarak münâcât ve menâkıb ve kasîdeler okuyup putların etrafına dolaşırlar. Putlara secde ederler. Ecdâdlarının resimlerini evdeki mahsûs odada hıfz ederek ezmân-ı muhtelifede aile halkı kütüb-i dîniyelerince olan emre imtisâlen temâsil-i mezkûre önünde secdeye kapanırlar.

Âdâtı — Her ne kadar Çinlilerde mübâlât-ı dîniye menkûd ise de i'tikâdât-ı bâtıla kabîlinden bâzı hurâfât el-ân cârî olduğu gibi Brehmenler kendi cemaatlerini o derecelerde kandırmışlardır ki zavallılar merkûmların okuyacakları efsûn sâyesinde yılan ve çıyanlar ile hayvânât-ı mü'ezziye şerinden ve ateş ve bıçak ve kurşun misillü şeylerin te'sirâtından mahfûz olacaklarına ve hatta nefesleri taşları altın edebileceğine inanırlar. Her şehirde tiyatroya benzer mahâller olup senede birkaç defa mahsûsan açılarak

⁷⁴ Yongzheng Dönemi (1678-1735).

⁷⁵ Bu ifade Jiào SìLǐ olabilir.

⁷⁶ Fó.

⁷⁷ Buda bundan birkaç bin beş yüz yirmi ikisin akdem Hind hükümdarlarından birinin (Sedeharta) yani Muslih nâmında oğlu olup mûmâileyh bağıteten gaybûbet ve bir mağarada ihtiyâr-ı uzletle o vaktin kâffe-i ulûmunu tahsil ederek edyân ve tabâyi'in esrârını keşf ve Brahma mezhebinin butlânını tahkik eyledikten sonra (Buda) mezhebini vaz' ve te'sis eylemiştir ve ondan sonra (Şakisenki Gotem ve Şaki Muni) ismiyle şöhreti bulmuştur. [N.A.H.]

⁷⁸ Hunfuçü Çin hükemâsından bir meşhûr zâttır iki bin dört yüz elli sene akdem öhret bulup vahdâniyet-i ilâhiyeyi tasdîkan bir mezheb ihdâs eylemiştir. Mezheb-i mezkûr Buda mezhebinden pek de başka bir şey olmadığından Çinli ve Japonyalılar beyinde cârîdir. [N.A.H.]

⁷⁹ Tâizi olabilir.

sengeklerde yani oyun yerlerinde merkûm Brehmenler birçok ateş oyunları icrâsıyla güyâ ateşin kendilerini yakmadığını gösterirler.

Nahl muhafız hayatı — Sülâle-i hâzıra hükümdarının mü'essis olan Çançu sadalı-i hükümdârîye ku'ûdunda Pekin şehrinin semt-i garbiyesinde vâki Çançusu⁸⁰ nâm puthânenin bahçesine bir ağaç gars etmiştir ki şecer-i mezkûr âfâttan sâlim oldukça sülâlesinin berkarâr kalacağı i'tikâdı şâ'i' olmuştur. Bir de be her sene mevsim-i mahsûsda gökten süren yeni[s.37] şahlardan biri kuruyup telef olursa bu husûs sülâle-i mezkûreden birinin vefat ve bazen dahi yeni süren bir dal bir re'is sülâlenin tevellüd edeceğine alâmet addolunur. Bu suretle mezkûr ağacın sülâle-i mezkûreye olan alaka ve râbitasına ve yeni sürgünlerden beheri dahi mensup olduğu zâtın sıhhat ve adem-i sıhhatine alâmet-i mahsûsa addolmuştur. Mezkûr ağaca hürmet etmek i'tikâdı yalnız mensûbîn-i sülâleye mahsûs olmayıp ahâlî beyninde dahi mer'î olduğundan mezkûr ağacı ziyaret etmek ve hakkında hürmet-i mahsûsa göstermek üzere mesâfe-i ba'ideden gelenler pek çoktur.

Mestûriyet — Çin'de bir aileden oldukları halde yedi yaşında olan bir kızın erkek bir çocuk ile birlikte yemek yemeleri adetlerince câiz olmadığı gibi bir hasır veya minder üzerinde oturmazlar. On yaşında bir kız harem dâiresinden dışarıya çıkamaz ve haremden bulunan mürebbiye ve mu'allime-i mahsûsa tarafından ta'lim ve terbiye olunup kadınlara lazım olan âdâb ve ma'lûmât ile kesb-i ülfet ve ittisâf eyler on beş yaşına vardıkta saçlarını toplamak için başıan mahsus bir iğne takıp isti'mâl zînete de başlar ki bu dahi ömrünün mevsim-i izdivâcî hulûl ettiğine işarettir.

Te'ehhül — Yirmi yaşına vardıkta kız kocaya verilir ise de zifâfa girinceye kadar güveyi gelini göremez ilk çocuğun tevellüdü üzerine zevce büyük i'tibâr kazanır.[s.38-39]Çin'de erkekler ekseriyâ bir zevce ile iktifâ ederler. Ancak kudreti müsâid olanlar için ta'addüd-i zevcât câizdir ve her ne kadar tatlık mu'amelesi dahi örfen ve usûlen mecaz ise de tatlık edebilmek için zîrde ta'dâd ve tahrîr olunan yedi sebepten herhalde birinin vücudu şarttır.

Birincisi: Zevcin vâlideynine zevcenin adem-i ita'atı.

İkincisi: Erkek evlat doğurmamak.

Üçüncüsü: Adem-i iffet.

Dördüncüsü: Kıskançlık.

Beşincisi: Boşboğazlık.

Altıncısı: Hırsızlık

Yedincisi: Cüzzam illeti.

Fakat tatlıki mecaz kılan esbâb seb'a-i mezkûre-i bâlânın zîrde beyân olunan üç halde hükmü olamaz. Yani esbâb-ı mesrûde-i âtiyeden biri olduğu halde tatlık câiz olamaz.

Birincisi: Zevcenin vâlideyni vefat etmiş bulunur ise.

İkincisi: Zevce zevcinin vâlideyni için tutulan eyyâm-ı mâtemi zevci ile birlikte imrâr etmiş bulunur ise.

Üçüncüsü: Te'ehhülden sonra zevc zenginleşir ise.

Tevellüd ve te'ehhül alayları da Hindistan gibi pek mutantan olur. Şöyle ki sırmalar içine batmış müzeyyen elbiseli bir Brehmen üstü açık ve yüksek bir tahtirevana ve onun arkasında düğün halkının çoğu derecesine göre[s.40]biri tahtirevana süvâr bulunur ve bu tahtirevanın etrafında boyalı levhalar ve fenerler ve müte'addid bayraklar olduğu halde alay icrâ edilir.

Libâs — Çinlilerin melbûsâtı bir nev nebât ile ipek mensûcâtından ma'mûl olup melbûsât-ı mezbûre mevsimin tebeddülüyle mübeddel olduğu misillü beyaz renginde elbise dahi Parsiler gibi mâtem alâmeti addolunur. Elbiselerin paçaları bol ve yenleri dar ve kolları uzun olup üstlerinde hiç cep yoktur. Önlerinde

⁸⁰ ChangchunSi

kayışla asılı birer kese bulunduğundan para vesâir şeyleri ona koymakta oldukları görülmüştür. Her yerde olduğu gibi Çin’de dahi fukarâ takımını yazın çıplak denecek derecede gezerler.

Kışın başlarına siyah atlastan ma‘mûl tepesi dökme birer ufak takıya yazın dahi birer hasır şapka giyinirler. Elbiselerinin rengi umûmen bir kâ‘ide-i mahsûsa tahtında olup fağfûr ve ailesi sarı ve kibar kırmızı ise de avâmü’n-nâs ekseriyet üzere mavi ve yas mâtemde bulunanlar serâpâ beyaz giyerler nisânın elbisesi ayakkabı müstesnâ olmak üzere zekûrun aynıdır.

Saçları — Erkekler başlarını tıraş ettirip ancak tepedeki saçları uzatırlar ve uzanmış saçları örerek topuklarına kadar birer saç bırakırlar erkeklerce saçın bu derece uzatılmasını Tatarlar tarafından usûl ittihâz olunmuştur.

Kadınlar saçlarını toplarlar bazen iki büyük çatal iğne ile [s.41] tutturarak önlerine dahi sarkıtırlar Çin nisvânınca en büyük şetm Mopinkaytay⁸¹ sözüdür işbu sözün manası Mû edât-ı nefy ve [s.42] Pin saç ve Kaytay çapkın olduğundan Saçsız Çapkın demektir. İşte Çinlilerce saçın ne kadar muhterem olduğuna bu delil-i kâfidir.

⁸¹ “BûBinGâiTóu”?

Çıkar Çatışması Beyanı

Yazar, makale kapsamında herhangi bir kurum veya kişi ile çıkar çatışması bulunmadığını ifade etmiştir.

Etik Beyanı

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. Etik Kurul izni ile ilgili; bu makalenin konusunu oluşturan çalışmanın yazar/yazarları ve hakemleri, Etik Kurul İznine gerek olmadığını beyan etmişlerdir.

Kaynaklar

Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivleri (BOA, İstanbul)

Babıali Evrak Odası (BEO.) 1293-96921; 1293/96921; 1525-114367; 3455-259071.

Dahiliye Nezareti Sicil-i Ahval İdaresi Defterler (DH.SAİDd.) 108.

Hariciye Nezareti Tercüme Odası (HR.TO.) 387-86.

İrade Dahiliye (I.DH.) 1212; 1295-101863.

İrade Evkaf (İ.EV.) 40-65.

İrade Hususi (İ.HUS.) 83-100.

Maarif Nezareti Mektubi Kalemî (MF.MKT.) 1136-16; 65-62; 784-25; 796-68; 948-53.

Y.PRK.ESA. 36-7.

Yıldız Perakende Evrakı Tahrirat-ı Ecnebiye ve Mabeyn Mütercimliği (Y.PRK.TKM.) 2-38; 43-62.

Yıldız Sadaret Hususî Maruzat (Y.A.HUS) 164-92; 413-137; 509/59.

Topkapı Sarayı Müzesi Hazine Kitaplığı (TSMK)

“Tarih-i Çin Maçın”, Envanter No: 1566.

Yayımlanmış Eserler

Adıbelli, B. (2009). *Osmanlıdan Günümüze Türk Çin İlişkileri*. İstanbul, IQ Kültür Sanat Yayıncılık.

Aydın, Y. (2021). Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nin Cihad İlan Etmesinin Doğu Türkistan'daki Yankıları” *Atatürk Yolu Dergisi*, (68), 127-154.

Chen, Y. J. (2021). Between the Islamic and Chinese Universal Empires: The Ottoman Empire, Ming Dynasty, and Global Age of Explorations. *Journal of Early Modern History*, XXV (5), 422-456.

Çelik, M. (2015). Panislamizm'in Etki Alanı Çerçevesinde Çin'e Gönderilen Enver Paşa ve Heyetinin Faaliyetleri. *Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (14), 257-275.

Defterdar, Seyfi Çelebi. (2014). *Türkistan ve Uzakdoğu Seyahatnamesi* (S. Acar, Ed.). İstanbul, Selenge Yayınları.

Dehlevi, Mevlevi Seyyid Nusret Ali Han. (1972). *Pencap'ın Tarihi ve Coğrafyası (Tarih u Coğrafya-yı Pencab)*, (Seyyid Hasan Şirazi, Çev., Farsçaya). Tahran, Fars Dili ve Edebiyatı Akademisi, Eserler Yayınevi.

Dehlevi, Nusret Ali Han. (1901). *Çin Maçın*. İstanbul, Hurşid Matbaası.

Demircan, N. (2022). İki Cumhuriyet Arasında Etkileşim: Türkiye Cumhuriyeti ile Çin Cumhuriyeti İlişkileri (1923-1949). *Kuşak ve Yol Girişimi Dergisi*, III (1), 26-39.

Dillon, M. (2016). *Modernleşen Çin'in Tarihi* (E. Ü. Atılğan & A. Atılğan, Çev.). İstanbul, İletişim Yayınları.

El-Nakkaş, Hoca Gıyaseddin. (1913). *Acâ'ibü'l-letâif İsmiyle Hutay Sefaretnâmesi*, (Şeyhülislam Esbak Küçük Çelebizade İsmail Asım Efendi, Çev.). Dersaadet, Kader Matbaası.

Fidan, G. (2011). *Kanuni Devrinde Çin'de Osmanlı Tüfeği ve Osmanlılar*, İstanbul, Yeditepe Yayınları.

Gedük, S. (2014). Topkapı Sarayı Müzesi Çin Porselenleri Koleksiyonu Üzerinde Yapılmış Osmanlı Onarımları. *Unimuseum*, II (5), 76-83.

- Habibzade, A. K. (1996). *Çin-Türkistan Hatıraları*, (A. Özalp, Ed.). İstanbul, Kitabevi.
- Hıta, A. E. (2022). *Hıta, Kanunname-i Hıta, Hoten, Çin ü Maçin*, (D. Erçavuş & Ş. Arısoy, Çev.). İstanbul, Timaş Akademi Yayınları.
- Hikmet Bey, A. (1998). *Asya'da Beş Türk* (Y. Gedikli, Çev.). İstanbul, Ötüken Yayınları.
- Hyamson, A. M. (1953). Don Pacifico. *Transactions Jewish Historical Society of England*, XVIII, 1-39.
- İbrahim, A. (2003). *Alem-i İslam ve Japonya'da İslamiyet'in Yayılması Türkistan, Sibiryaya, Moğolistan, Mançurya, Japonya, Kore, Çin, Singapur, Uzak Hind Adaları, Hindistan, Arabistan, Daru'l-Hilafe*, (C. I-II, E. Özalp, Ed.). İstanbul, İşaret Yayınları.
- Karçınzade, S. Ş. (2005). *Seyahatü'l-Kübra*, (S. Şapçı, Çev.). Isparta, Eğirdir Belediyesi.
- Karpat, K. H. (2001). *The Politicization of Islam: Reconstructing Identity, State, Faith, and Community in the Late Ottoman State*. Oxford University Press.
- Karpat, K. H. (2023). *İslam'ın Siyasallaşması Osmanlı Devleti'nin Son Döneminde Kimlik, Devlet, İnanç ve Cemaatin Yeniden Yapılandırılması* (Ş. Yalçın, Çev.). İstanbul, Timaş Yayınları.
- Kasaba, R. (1993). Treaties and Friendships: British Imperialism, the Ottoman Empire, and China in the Nineteenth Century. *Journal of World History*, IV(II), 215-241.
- Kayseryan, Kirkor Faik. (1896). *Nevsal-i 'Asr*, Dersaadet, Cemal Efendi Matbaası.
- Mahmud, Kaşgarlı. (2005). *Divan-ü Lügati't Türk*. İstanbul, Kabalcı Yayınları.
- Manav, N. (2017). II. Meşrutiyet'te Abdülhamid Dönemi Kadrolarının Tasfiyesi ve Tekaüd Sandıkları. *Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, I (II), 240-260.
- Nurdun, R. (2003). *Çin modernleşmesi ve Türkiye (1840-1911)*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Onuma, T. (2014). The Qing Dynasty and its Central Asian Neighbors. *Tohoku Gakuin University*, XII, 33-48.
- Sabol, S. (2012). Orta Asya'da Rus-İngiliz Rekabeti. *Türkler*, XVIII, 587-595.
- Zeylan, D. (2019). *Tarih-i Çin-i Maçin Adlı Eserin Transkripti ve Değerlendirilmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karabük Üniversitesi, Karabük.

Sözlükler

WordSense Online Sözlüğü “Dehlî”, (t.y.). 11 Eylül 2023 tarihinde <https://www.wordsense.eu/دهلی/> adresinden erişildi.